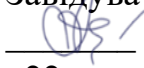

Міністерство освіти і науки України
Бердянський державний педагогічний університет
Кафедра соціальної роботи та інклюзивної освіти

Допущено до захисту
Завідувач кафедри
 Катерина ПЕТРОВСЬКА
«22» листопада 2025

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ВОЄННОГО ЧАСУ

Кваліфікаційна робота магістра

Виконала: здобувачка вищої освіти другого
(магістерського) рівня вищої освіти II курсу,
групи м 23 СР-з

Галузь знань 23 Соціальна робота

Спеціальність 231 «Соціальна робота»

Освітньо-професійна програма «Поствоєнна
соціально-психологічна реабілітація»

Тетяна ДЮЖИКОВА

Керівник: канд. пед.н., доцентка
Наталя ЗАХАРОВА

Рецензент: канд. пед.н., доцентка
Анастасія ТУРГЕНЄВА

Запоріжжя, 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ І. ОСНОВНІ ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ	
СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ НА ЛОКАЛЬНОМУ РІВНІ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ТА	
ЗАРУБІЖНІЙ ТЕОРІЇ.....	6
1.1. Еволюція становлення та розвитку соціальної роботи у територіальній громаді за кордоном і в Україні.....	6
1.2. Нормативно-правове забезпечення соціальної роботи в територіальній громаді.....	21
1.3.Сучасні моделі соціальної роботи в контексті інноваційного підходу.....	33
ВИСНОВКИ ДО І РОЗДІЛУ.....	42
РОЗДІЛ ІІ. ІННОВАЦІЙНІ ПРАКТИКИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В	
ГРОМАДІ: ІНСТИТУЦІЙНО-АДМІНІСТРАТИВНА ТА СИНЕРГЕТИЧНА	
МОДЕЛІ.....	43
2.1. Практико-методичне обґрунтування синергетичної моделі соціальної роботи з демобілізованими особами та ветеранами в територіальній громаді.....	43
2.2. Програма реінтеграції демобілізованих та ветеранів як інноваційна практика.....	49
ВИСНОВКИ ДО ІІ РОЗДІЛУ.....	58
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	61

ВСТУП

Сучасні соціально-економічні та політичні виклики в Україні, зумовлені воєнною ситуацією, внутрішньою та зовнішньою міграцією, економічною нестабільністю та зростанням рівня вразливості населення, актуалізують роль соціальної роботи в громаді як ключового інструменту підтримки, інтеграції та відновлення життєздатності суспільства. Соціальна криза — це не лише сукупність економічних та політичних проблем, а й глибокі зміни у соціальній структурі, цінностях і взаємодії між людьми, що потребує системної підтримки фахівців соціальної сфери.

Актуальність соціальної роботи в громаді полягає в тому, що саме на рівні локальних спільнот виявляються й вирішуються найбільш гострі проблеми — від забезпечення базових потреб, психологічної підтримки, до інтеграції внутрішньо переміщених осіб, ветеранів війни, сімей військовослужбовців, дітей, осіб з інвалідністю та інших уразливих категорій населення. Крім того, громада є найближчим і доступним простором для надання допомоги, а її ресурсний потенціал (людські, інституційні, волонтерські ресурси) може бути активізований навіть у кризових умовах.

Аналіз наукової літератури досліджень засвідчив, що питання соціальної роботи в громаді досліджувалися в різних аспектах: історія соціальної підтримки в громаді (О. Батанов, О. Безпалько, В. Поліщук, М. Пейн та ін.); роль держави у забезпеченні комфорту громадян (О. Палій, В. Скуратівський, Н. Сейко та ін.); організація соціальних послуг у сучасній громаді (Т. Кочубей, Т. Семигіна, Г. Слосанська, А. Фурман та ін.)

Соціальна робота на локальному рівні перебуває у стадії становлення та реформування. Децентралізація створює нові умови для функціонування соціальної сфери, водночас війна значно розширює коло проблем та осіб, які потребують системної підтримки. Демобілізовані військові та ветерани становлять категорію населення, що зазнала значних психологічних і соціально-економічних втрат. Сучасні трансформаційні процеси актуалізують потребу в якісно нових

підходах до соціальної роботи. Одним із головних викликів є забезпечення належної підтримки демобілізованих осіб, ветеранів та їхніх родин у територіальних громадах.

Традиційні моделі соціальної роботи, орієнтовані переважно на адміністративне надання послуг, не повною мірою враховують потребу ветеранів у комплексній соціально-психологічній реабілітації та інтеграції в громаду. Це обумовлює пошук інноваційних підходів, зокрема синергетичних моделей, що здатні поєднувати ресурси особи, державних інституцій, громадських організацій та локальних спільнот.

Актуальність теми визначається необхідністю наукового осмислення еволюції соціальної роботи в громадах, аналізу сучасних моделей підтримки ветеранів та розробки інноваційної програми соціальної підтримки, здатної забезпечити ефективну інтеграцію демобілізованих осіб і членів їхніх родин у суспільне життя. Однак, у системі вітчизняної соціальної роботи ресурсоорієнтовані практики та технології ще недостатньо розглядаються як потужний засіб підтримки людини в умовах соціальної нестабільності та викликів, що й зумовлює необхідність розроблення інноваційних інструментів соціальної роботи в громаді. Зазначені протиріччя обумовили вибір теми магістерського дослідження: **«Інноваційні підходи соціальної роботи в умовах територіальної громади воєнного часу»**.

Мета дослідження: обґрунтувати теоретико-практичні засади інноваційної моделі соціальної роботи та розробити програму реінтеграції демобілізованих осіб, ветеранів в умовах територіальної громади воєнного часу.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати етапи становлення та розвитку соціальної роботи у територіальній громаді в Україні та за кордоном.
2. Дослідити нормативно-правове забезпечення соціальної роботи в громадах з урахуванням воєнного періоду.
3. Охарактеризувати сучасні моделі соціальної роботи в контексті інноваційного підходу.

4. Обґрунтувати доцільність впровадження синергетичної моделі соціальної роботи в громаді.

5. Розробити програму реінтеграції демобілізованих осіб та ветеранів в умовах територіальної громади.

Об'єкт дослідження: процес соціальної роботи в територіальній громаді.

Предмет дослідження: традиційні та сучасні моделі соціальної роботи з демобілізованими особами, ветеранами в територіальній громаді.

Методи дослідження: Для вирішення поставлених завдань використано: *теоретичні методи:* аналіз, синтез, узагальнення, історико-порівняльний аналіз для вивчення зарубіжного та українського досвіду; *емпіричні:* структурно-функціональний та системний підходи; моделювання (для розробки синергетичної моделі соціальної підтримки).

Наукова новизна дослідження полягає у науковому обґрунтуванні та представленні синергетичної моделі соціальної роботи з демобілізованими особами і ветеранами в громаді як інноваційного інструменту реінтеграції в умовах воєнного періоду.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання запропонованої синергетичної моделі та програми реінтеграції демобілізованих осіб, ветеранів у діяльності територіальних громад, центрів соціальних служб, ветеранських організацій, а також у підготовці фахівців соціальної роботи.

Структура кваліфікаційної роботи: два розділи, висновки, список використаних джерел (56 найменувань), 7 таблиць; повний обсяг роботи 66 сторінок, основного тексту 60 сторінок.

РОЗДІЛ І. ОСНОВНІ ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ НА ЛОКАЛЬНОМУ РІВНІ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ТА ЗАРУБІЖНІЙ ТЕОРІЇ

1.1. Еволюція становлення та розвитку соціальної роботи у територіальній громаді за кордоном і в Україні

Реформа адміністративно-територіального устрою України та процес децентралізації влади, зокрема створення об'єднаних територіальних громад (ОТГ) переважно шляхом об'єднання сільських населених пунктів, сприяли формуванню та активному використанню у науковому й практичному обігу понять «громада», «територіальна громада», «об'єднана територіальна громада». Ці терміни охоплюють питання типології, структури, визначення ресурсів та особливостей організації соціальної роботи в межах таких спільнот.

У науковому дискурсі немає уніфікованого підходу до визначення та розуміння терміна «громада». Слово має латинське походження (лат. *corpora* — община, громада, спільнота) і широко використовується в мовах романо-германської групи: англ. *community* — спільнота, громада; франц. *communauté* — спільнота, громада; італ. *comunità* — спільнота, громада тощо. У первісному розумінні «громада» (*community*) постає як форма соціальної (колективної) організації людей, локальна спільнота або структурна одиниця суспільства, властива більшості культур світу. Вона має територіальні межі й визначається як об'єднання осіб, що постійно проживають на певній території.

Громаду можна трактувати як «групу людей, об'єднаних спільністю становища, інтересів, завдань» [5, С. 38]. Це підтверджується визначенням, наведеним у *Тлумачному словнику сучасної української мови*. У *Оксфордському тлумачному словнику* подано узагальнене тлумачення поняття «громада», яке інтегрує раніше запропоновані трактування. Автор А. Хорнбі розглядає громаду як групу людей, об'єднаних спільністю походження, соціального статусу, раси, релігії або місця проживання (населеного пункту), у межах якої функціонують соціальні

інститути — школа, церква, адміністративні, соціальні та культурно-дозвілєві організації.

В історичних доробках (О. Кравченко, С. Кубіцький, Ш. Рамон) зустрічаються пояснення дефініцій зі сфери соціальної роботи [16; 19; 36].

В українській мові, як синонім до поняття «громада» в історичному контексті, часто вживаються «мир», «верв», «село», «община», зазначають О. Батанов, А. Горілий [2; 4]. У науковому дискурсі воно визначається як різноманітна самоврядна спільність людей (сільські товариства, міські комуни, професійні, релігійні об'єднання, земляцтва тощо) [17].

Згідно з Британським соціологічним словником, під «общиною» (*community*) автори Н. Аберкромбі, Б. Тернер та С. Хілл розуміють сукупність людей, які проживають і здійснюють різні види повсякденної діяльності на географічно визначеній території, мають певну соціальну структуру та автономність, а також відчуття приналежності, що іноді описується як «дух общини». В Американському словнику з соціальної роботи «громада» трактується як група людей або сімей, що мають спільні цінності та інтереси, є клієнтами чи користувачами одних і тих самих соціальних служб або проживають у межах однієї території.

У сучасній науковій літературі нараховується понад сто різних визначень поняття «громада». Як зазначають О. Батанов, Н. Білик Н. В. Звоздецька, Т. Семигіна, Л. Тимчук, ключовими чинниками, що визначають, характеризують і впливають на формування та функціонування громад, є: поділ праці; спільність характеру та сфери життєдіяльності; наявність соціальних зв'язків; єдність території, рис, ознак, цінностей, інтересів, потреб, цілей, поглядів, смаків і звичок; спільне походження, культура та узгоджений менталітет; подібний побут; схожість способу мислення і поведінкових моделей; взаємозалежність економічних, політичних, соціальних та правових відносин [2; 42; 52].

Аналіз наукових досліджень свідчить про різноманіття підходів до інтерпретації сутності «громади» як у вітчизняній, так і в зарубіжній теорії та практиці. Узагальнюючи наявні визначення, їх можна поділити на дві групи:

- ті, що розглядають «громаду» як локальну соціальну спільноту та особливу форму суспільної взаємодії;
- ті, що тлумачать її як об'єднання людей на основі спільних інтересів, ідей, цінностей чи поклику.

Відповідно, М. Пейн виділяє два підходи: **територіальна громада** — як об'єднання осіб, які проживають у межах певної географічно окресленої території, та громада за інтересами — як група людей, об'єднаних спільними проблемами, інтересами, соціальними зв'язками чи іншими характеристиками [30]. У свою чергу, Ф. Тьонніс вважає «територіальну громаду» природним утворенням, що функціонує як самодостатнє суспільство, переважно сільського типу, з характерними родинними зв'язками та спільними інтересами; тоді як «громада за інтересами» розглядається ним як штучно створена асоціація, об'єднання людей із єдиною метою та прагненням її реалізувати.

У соціальній роботі поняття «локальна соціальна спільнота» (*local social community*) часто вживають як синонім «громади», маючи на увазі мережу взаємопов'язаних соціальних установ, організацій і служб, що охоплюють усі сфери суспільного життя в межах певної території.

Аналіз зарубіжного досвіду, проведений О. Семеренською свідчить, що для професійної соціальної роботи у Великій Британії типовими є обидві моделі — територіальна громада і громада за інтересами. У США ж громаду частіше визначають як групу осіб чи сімей, які поділяють спільні цінності та/або інтереси, користуються послугами однакових соціальних служб або проживають на одній території, вважає Н. Горішна [38; 5].

Американські дослідники пропонують п'ять підходів до визначення громади: структурний, соціально-психологічний, територіальний, процесуально-діяльнісний та як функціонування соціальних систем; акцентують увагу на розумінні громади як соціально автономної групи, члени якої активно беруть участь у колективному обговоренні й ухваленні рішень, спільно діють і розвиваються у створеному ними середовищі де відбувається емоційне насичення,

процес ідентифікації та символічне формування особистості (Р. Уорен, Е. Кохен та ін.).

Візьмемо за основу дослідження вітчизняних науковців етапів розвитку соціальної роботи в громаді та розглянемо в хронологічному порядку виникнення поняття «соціальна робота в громаді», що бере свій початок у середині XIX століття (О. Батанов, О. Безпалько, С. Кубіцький, Т. Семигіна).

Становлення соціальної роботи за місцем проживання пов'язують із діяльністю протестантського священика С. Бернета, який виступив на захист знедолених і соціально вразливих верств населення Англії. Він висунув ідею створення спеціальних поселень (сеттелмент-центрів) у бідних районах, де підготовлені фахівці, проживаючи разом із місцевими мешканцями, надавали їм освітні та рекреаційні послуги. До кінця XIX ст. в Англії функціонувало вже близько 30 таких центрів, у яких допомогу надавали студенти, що також мешкали у цих громадах.

У 1889 р. ідею С. Бернета підтримали Дж. Адамс та Е. Гейтс, започаткувавши в Чикаго (США) Халл-Хаус — сеттелмент-центр, орієнтований на підтримку емігрантів. Тут діяли ясла, клуб для хлопчиків, гуртки для дітей і дорослих, бібліотека, пральня, їдальня та інші соціально корисні служби.

Наприкінці XIX ст. подібні центри активно працювали вже у США, Великій Британії та Німеччині. Їхня діяльність охоплювала сферу громадського здоров'я, надання медичних і соціальних послуг, захист прав дітей, організацію дозвілля, сприяння самоосвіті дорослих. Напрями роботи таких закладів визначалися виходячи з конкретних потреб жителів громади, а послуги надавалися представникам різних вікових і соціальних груп.

У 1960-х рр. XX ст., на тлі зростання чисельності соціально вразливих груп та недостатньої ефективності чинних соціальних інституцій, у різних країнах з'являються громадські рухи, спрямовані на захист пригноблених. Дослідники визначають цей час як «золотий вік» розвитку соціальної роботи в громаді, коли активна діяльність орієнтувалася на розв'язання проблем великих груп населення.

Саме в цей період відбулися перші спроби теоретично окреслити межі, зміст та завдання соціальної роботи в громаді [2; 5; 19].

У 1970-х рр., в умовах економічної кризи та зміни суспільної філософії, зростає акцент на самодопомозі та державній підтримці, що призвело до завершення «золотого віку». 1980-ті роки позначилися переходом від централізованих державних програм до місцевих ініціатив. Неефективність загальнодержавних рішень у сфері соціальних послуг стимулювала орієнтацію на конкретні потреби локальних спільнот, де активну участь у вирішенні власних проблем брали самі мешканці. Проте мешканці громад виявилися не готовими до такої трансформації, що створило значний вакуум на місцевому рівні, який почали заповнювати громадські ініціативи.

1990-ті роки відзначилися глобальною тенденцією децентралізації соціальних послуг. Як у розвинених країнах, так і в тих, що розвиваються, поширювалася практика надання допомоги на рівні громади. Це було зумовлено індивідуалізацією життя та прагненням людей реалізовувати себе у невеликих спільнотах, які найповніше відповідають їхнім потребам. Централізовані державні структури дедалі більше втрачали здатність надавати якісні, адресні послуги, тоді як організація соціальної роботи у громаді виявилася ефективнішою, гнучкішою та економічно менш затратною для держави [42; 43].

Науково-практичні дослідження зарубіжними вченими того періоду свідчать про появу нових тенденцій у вивченні соціальної роботи в громаді. Так, А. Кoen розглядає громаду як соціальну конструкцію, що постійно розвивається та змінюється. Він підкреслює, що громада створює соціальну ідентичність і є основою для мобілізації та взаємопідтримки. Автор також говорить про «символічне сприйняття громади», де почуття приналежності важливіше за територіальне положення.

Р. Честер звертає увагу на важливість комунікації для підтримки громади. За цим підходом, міцна громада будується через ефективний обмін інформацією, що посилює відчуття довіри між її членами. Цей аспект особливо важливий у вирішенні конфліктів і створенні підтримуючого середовища.

Г. Пейдж досліджує роль громади в контексті громадянського суспільства, де громада розглядається як місце для розвитку соціальних ініціатив та активного залучення членів до прийняття рішень. Він підкреслює, що громади стають простором для демократичних практик, де люди можуть реалізувати свої громадянські права.

Таким чином громада означає групу людей у природному навколишньому середовищі з географічними, політичними і соціальними кордонами, як зазначав Омелян Терлецький на початку ХХ століття, що чоловік не може жити одинцем і він живе громадою. Але живучи так, мусить подбати про організацію цієї громади, бо тільки у зорганізованій громаді може бути лад і порядок.

Історія становлення соціальної роботи має власну специфіку в кожній країні і свідчить, що більшість цивілізованих країн пройшли ті самі етапи у становленні з деякими корективами у часі та особливостях менеджменту. Наприклад, П. Белдок (1974) у праці «Робота в громаді та соціальна робота» (*Community Work and Social Work*) визначив чотири ключові етапи розвитку соціальної роботи в громаді у Великій Британії.

Перший етап (1880–1920 рр.) пов'язаний із формуванням соціальної роботи як професійної діяльності, де робота в громаді розглядалась як один із її напрямів. Цей період асоціюється з активною участю волонтерських організацій у сфері надання соціальних послуг та створенням для координації їхньої діяльності Національної ради соціального обслуговування на державному рівні й Рад соціального обслуговування як структурних підрозділів на рівні громад.

Другий етап (1920–1950 рр.) характеризується розвитком концепції сусідства/громади та необхідністю впорядкування категорій соціальної роботи. У цей час зростає роль місцевих органів влади у розвитку міст, поширюється ідея побудови стабільного, ієрархічно організованого суспільства з чітко вираженим середнім класом, який виконував стабілізуючу функцію та сприяв впровадженню змін на рівні місцевих спільнот.

Третій етап (1960–1970 рр.) відзначається акцентом на професійному та консенсусному підходах. Робота в громаді виокремлюється як самостійний напрям

соціальної роботи, уточнюються її основні сфери, категорії клієнтів, понятійний апарат та механізми реалізації. Здійснюється планування та організація діяльності на локальному рівні, популяризується професія соціального працівника в громаді. Важливим здобутком цього періоду стала публікація наукової роботи «Робота в громаді та соціальні зміни» (*Community Work and Social Change*, Gulbenkian Study Group, 1968).

Четвертий етап (1970–1990 рр.) позначений активізацією радикальних соціальних рухів, що сприяло подальшій експансії соціальної роботи в громаді як професійної діяльності. У цей час інтенсивно розвивається система підготовки фахівців, розробляються й упроваджуються моделі, тактики та методи соціальної роботи в громаді, що отримують ширше практичне застосування (таблиця 1.1.).

Табл. 1.1

Етапи розвитку соціальної роботи в громаді
(за П. Белдоком)

Етап	Роки	Характеристика	Ключові риси
1	1880–1920	Поява соціальної роботи як професії	Волонтерські організації, надання соціальних послуг, створення Національної ради соціобслуговування та місцевих Рад
2	1920–1950	Розвиток ідеї громади/сусідства	Систематизація напрямів, зростання ролі місцевої влади, ідея статичного суспільства зі стабільним середнім класом
3	1960–1970	Професійний, консенсусний підхід	Виокремлення роботи в громаді як окремого напрямку, формування понять, локальне планування, наукові публікації
4	1970–1990	Радикальні соціальні рухи	Розширення професії, професійна підготовка кадрів, моделі й методи соціальної роботи в громаді

Отже, у зарубіжних дослідженнях поняття «соціальна робота в громаді» має комплексний і стратегічний характер; розглядається не лише як форма надання допомоги, а й як процес мобілізації ресурсів громади, підвищення її

самодостатності та створення умов для сталого розвитку. Зарубіжні автори визначають соціальну роботу в громаді як:

- середовище, у якому працюють соціальні працівники;
- мету, заради якої ініціюються та впроваджуються зміни;
- механізм змін, спрямованих на покращення умов життя;
- локально орієнтовану професійну практику, що поєднує соціальну роботу, педагогіку, психологію та інші дисципліни;
- інструмент соціокультурної інтервенції, який включає дослідження, планування та впровадження колективних дій для вирішення соціальних проблем [5; 36].

Узагальнюючи напрацювання зарубіжних науковців, однією з перших серед українських науковців, аналіз процесу становлення соціальної роботи в громаді за кордоном здійснює О. Безпалько. Розвиток соціальної роботи в громаді, зародження окремих напрямів і форм означеного виду діяльності за кордоном дослідниця пов'язує з зародженням сеттлмент-центрів, створенням і функціонуванням соціальних установ на локальних рівнях у різних країнах [3].

Результати аналізу наукової літератури дозволяють визнавати 20-80 роки ХХ ст. в історії становлення соціальної роботи в громаді за кордоном (Велика Британія, Канада, Індія, Німеччина, США) як період трансформації системи надання соціальних послуг з державного на локальний рівень; організації діяльності соціальних служб у громаді, підготовки та розвитку професіоналізму і компетентності її працівників; залучення жителів громади до вирішення власних проблем, задоволення потреб та інтересів; ініціювання боротьби за зміни у суспільстві, права соціально вразливих категорій населення тощо.

Історичні витоки соціальної роботи в громадах України знаходимо в історичних описах О. Батанова, С. Войтович, О. Воропай, М. Грушевського, Л. Гурської О. Терлецького та інших дослідженнях [2; 6; 7]. У працях з історії термін «*громада*» традиційно вживається для позначення самоврядного колективу, що поєднує виробничі та соціальні функції. За даними дослідників, перші форми громад з'явилися на південних українських землях ще за часів Київської Русі. Їхня

соціальна організація ґрунтувалася на принципах добровільної згоди, спільних інтересів та взаємної підтримки. Це були об'єднання, в яких концентрувалися воля й прагнення людей, де особиста свобода мала вагоме значення. Громада не пригнічувала індивіда, а навпаки — слугувала проявом і захистом його прав і свобод.

Історичні джерела доби Київської Русі свідчать про існування землеробських громад, які в писемних пам'ятках фігурують під назвами *верв*, *мир*, *село*. У межах таких колективів вирішувалися питання розподілу земель, організації спільних робіт та забезпечення взаємодопомоги [51; 56].

З XVI ст., особливо у 1530–1540-х роках, українські міщани, спираючись на досвід сільських громад та ремісничих цехів, почали створювати братства — національно-релігійні організації, що об'єднували міщан, духовенство та селян. Одними з найвідоміших стали Львівське та Луцьке братства. Їх діяльність будувалася на принципах колективного волевиявлення. Основною формою самоуправління були братські збори, де обирали *старших братів* — керівників, які відповідали за організаційні, фінансові та просвітницькі справи. Як зазначав М. Грушевський, братські сходи слугували не лише для вирішення поточних питань, а й для духовного та інтелектуального розвитку членів: після обговорення господарських справ братчики читали книги, вели поважні розмови, стежили за моральним життям громади. Головною метою братств було збереження етнічної та культурної самобутності українського народу, а також захист православної віри в умовах полонізації та католицизації [5; 6].

Варто згадати, що братства відіграли важливу роль у розвитку освіти: вони засновували школи, друкарні, бібліотеки, сприяли поширенню грамотності. Львівське братство, наприклад, підтримувало діяльність відомого друкаря Івана Федорова, який у 1574 р. надрукував у Львові «Апостол» та «Буквар». Крім того, братства займалися благодійністю, допомагаючи бідним, хворим та вдовам, що зміцнювало соціальну згуртованість і посилювало роль громади як важливого чинника суспільного життя України [21].

Важливою сторінкою в еволюції українських громад стали козацькі громади та січове товариство. Запорозька Січ, яка сформувалася в середині XVI ст., була унікальним військово-політичним і соціальним утворенням, що поєднувало елементи військової демократії та громадського самоврядування. Козацька громада будувалася на принципах рівноправності, колективного прийняття рішень і виборності керівних осіб. Найвищим органом влади була загальна військова рада (*коло*), у якій мали право голосу всі козаки незалежно від походження чи майнового стану [17; 53].

Козацькі громади виконували не лише оборонні функції, а й були важливими економічними та культурними осередками. Вони займалися землеробством, рибальством, мисливством, бджільництвом, а також підтримували тісні торговельні зв'язки з містами та сільськими районами. Крім того, Січ ставала притулком для втікачів від кріпацтва та утисків, формуючи традицію особистої свободи та рівності перед законом. Культурна та освітня діяльність у козацьких громадах включала підтримку шкіл при січових і полкових церквах, меценатство у книгодрукуванні та іконописі, збереження народних звичаїв і фольклору. Таким чином, громада у козацький період постає як багатофункціональний суспільний інститут, що поєднував політичне самоврядування, військову організацію, економічну самодостатність та культурно-освітню місію.

Історичні дослідження свідчать, що після доби Запорозької Січі і Гетьманщини розвиток українських громад зазнав суттєвих трансформацій під впливом політичних змін та інтеграції українських земель до складу різних імперських систем. Ліквідація Запорозької Січі (1775 р.) та поступова інкорпорація Гетьманщини до адміністративної системи Російської імперії призвели до обмеження автономних форм самоврядування. Водночас у сільському середовищі збереглися залишки традиційних громад (*сільських общин*), які виконували функції розподілу земель, взаємодопомоги та контролю за дотриманням звичаєвого права.

У XIX ст. розвиток громад відбувався в умовах подвійного впливу: з одного боку — імперської адміністрації, що запроваджувала централізовану систему управління, з іншого — збереження традицій локальної самоорганізації. Після

селянської реформи 1861 р. у Російській імперії була офіційно закріплена *сільська громада (община)* як найнижча адміністративно-господарська одиниця. Вона мала право на колективне володіння землею, вирішувала питання розподілу ділянок, організації сільських робіт, збору податків. Подібну роль у містах почали відігравати *міські думи*, запроваджені внаслідок міської реформи 1870 р.

На західноукраїнських землях, які входили до складу Австро-Угорської монархії, зберігалася інша правова модель. Тут діяли *громадські ради* та *громадські збори (громадські сходи)*, що обирали війта та лавників. Австрійське законодавство другої половини ХІХ ст. надало громадам обмежене право вирішувати локальні господарські та культурні питання, зокрема утримання шкіл, доріг, лікарень [36].

На початку ХХ ст., у добу національно-визвольних подій (1917–1921 рр.), громади стали базовими елементами місцевого самоврядування в різних державних утвореннях — Українській Народній Республіці, Західноукраїнській Народній Республіці, Українській Державі гетьмана П. Скоропадського. Тимчасові законодавчі акти передбачали широкі повноваження органів громади у сфері освіти, охорони здоров'я, оподаткування та організації місцевої міліції. Проте нестабільність державності та військово-політичні конфлікти обмежили можливості реалізації цих положень.

У радянський період (1922–1991 рр.) громади формально існували у вигляді *сільських, селищних і міських Рад народних депутатів*. Проте за своєю природою вони втратили самоврядний характер і перетворилися на ланки централізованої державної системи. Вони виконували адміністративно-виконавчі функції відповідно до директив партійних і державних органів, а їх компетенція була чітко обмежена. У 1920–1930-х роках у сільській місцевості відбувся процес колективізації, який докорінно змінив традиційні форми громади. Колгоспи та радгоспи витіснили інститути сільської общини, замінивши добровільні форми співпраці примусовою колективною працею. Водночас у містах організовувалися трудові колективи та житлові кооперативи, які частково виконували соціальні функції громади.

У післявоєнний період (1945–1980-ті рр.) місцеві Ради залишалися формально виборними органами, але фактично діяли під керівництвом партійних комітетів. Проте на локальному рівні зберігалися елементи суспільної самоорганізації: батьківські комітети, добровільні народні дружини, житлові та споживчі кооперативи, товариства культурного й спортивного спрямування.

Наприкінці 1980-х — на початку 1990-х рр., у період перебудови, відбулося відродження ідеї реального місцевого самоврядування. Закон СРСР «Про загальні засади місцевого самоврядування і місцевого господарства в СРСР» (1990 р.) та відповідні нормативні акти УРСР надали органам місцевої влади ширші повноваження. Це створило передумови для формування в Україні **власної моделі громади** як самостійної територіальної спільноти, що стала юридично оформленою після проголошення незалежності 24 серпня 1991 р.

Таким чином, розвиток громад від козацької доби до 1991 р. пройшов складний шлях від автономних і демократичних форм самоврядування до жорстко централізованих адміністративних структур, з подальшим поверненням до ідеї територіальної громади як основи місцевої демократії в умовах незалежної держави [51; 53].

Процес становлення соціальної роботи в громаді в період із 1991 р. по сьогодні обумовлений соціально-політичними змінами, що відбулися в країні: відстоювання незалежності України, прийняття Конституції та напрямку євроінтеграції.

Після проголошення незалежності України у 1991 році розпочався процес формування нової системи соціальної роботи, орієнтованої на принципи демократизації, децентралізації та партнерства з громадою. Перехід від командно-адміністративної моделі соціального захисту, характерної для радянського періоду, до відкритої та багатосуб'єктної системи вимагав суттєвих інституційних і нормативних змін.

Активізувалися наукові розробки, дослідження в сфері соціальної роботи в громаді. Серед українських дослідників проблематикою соціальної роботи опікується Т. Семигіна. У своїй праці *«Робота в громаді: практика і політика»*

вона запропонувала власне визначення соціальної роботи в громаді, охарактеризувавши її як *«метод, різновид, форму чи рівень соціальної роботи»*, що реалізується на мікросоціальному рівні. Позицію Т. Семигіної поділяють й інші українські науковці, серед яких: Д. Лиховід, В. Рябоконь та ін. [40, С.28-37; 21, С.57-63].

Відповідно до сучасних підходів, соціальна робота в територіальній громаді в Україні здебільшого зводиться до надання соціальних послуг. У науковій літературі це поняття трактується по-різному. «Соціальні послуги» (*social service*) є складовою системи соціального захисту населення й визначаються як будь-які послуги, що надаються державними та громадськими організаціями, а також приватними підприємцями вразливим категоріям населення з метою покращення умов їхнього життя [11].

Аналіз та систематизація напрацювань українських науковців (Н. Діденко, К. Дубич, Л. Кулачок, Т. Семигіна) дають підстави стверджувати, що соціальні послуги — це вид допомоги, спрямований насамперед на вирішення проблем і задоволення потреб конкретної особи, цільової групи чи категорії людей, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самотійно їх подолати. Такі послуги надаються уповноваженими законом суб'єктами з метою відновлення або покращення умов життєдіяльності, повернення людини до повноцінного життя шляхом усунення або максимального зменшення негативних впливів на неї, а також стимулювання до саморозвитку й набуття нового досвіду [9;10;20;41].

В українських дослідженнях поняття «соціальна робота в громаді» здебільшого пов'язується з мікросоціальним рівнем діяльності та розглядається як один із методів, різновидів чи форм соціальної роботи. Так, Т. Семигіна визначає її як діяльність, що реалізується у межах локальної спільноти, зосереджуючись на безпосередньому задоволенні потреб членів громади та вирішенні їхніх проблем [43].

Автори підкреслюють, що у вітчизняних умовах соціальна робота в громаді здебільшого зводиться до надання соціальних послуг, орієнтованих на підтримку вразливих груп населення. При цьому акцент робиться на державному та

комунальному регулюванню процесу, чіткому правовому закріпленню повноважень суб'єктів, які надають послуги [23; 25].

Таким чином, якщо у зарубіжних концепціях наголос робиться на розвитку потенціалу громади, участі її членів у прийнятті рішень, партнерстві та залученні до процесу змін усіх зацікавлених сторін, то в українських підходах переважає сервісно-допоміжна модель, орієнтована на надання конкретних соціальних послуг у межах законодавчо визначених повноважень. Українська модель має більш інституційно-адміністративний характер, тоді як зарубіжна — більш інтегративний і партисипативний.

На початку 1990-х років соціальна робота у громадах мала переважно захисно-допоміговий характер. Діяльність органів соціального захисту була спрямована на підтримку найбільш уразливих груп населення — ветеранів війни та праці, інвалідів, багатодітних сімей, пенсіонерів.

Таким чином, з 1991 р. і до сьогодні соціальна робота в українських громадах пройшла шлях від централізованої системи соціального захисту до багатосуб'єктної мережі послуг, що базується на партнерстві держави, громади, неурядових структур та міжнародних організацій. Сучасна модель орієнтована на принципи субсидіарності, адресності та участі громади у прийнятті рішень, а ключовою тенденцією є інтеграція соціальної роботи у стратегічний розвиток місцевих територій.

Отже, соціальна робота в громаді в умовах соціальної кризи є не лише інструментом реагування на виклики, а й важливим чинником розвитку суспільної стійкості. Її ефективність визначається поєднанням державної політики, локальних ініціатив та активної участі самих членів громади. Забезпечення стабільності та гуманітарної безпеки в Україні напряду залежить від здатності соціальної сфери швидко адаптуватися до змін, працювати превентивно та орієнтуватися на довготривалі результати.

У хронологічному порядку відображено етапи становлення соціальної роботи в незалежній Україні (1991- 2025 рр.) у таблиці 1.2.

Табл. 1.2.

Етапи становлення соціальної роботи в громаді України (1991–2025)

Період	Характеристика етапу	Ключові події та нормативні акти	Основні тенденції та результати
1991 – початок 2000-х рр. Початковий етап	Формування системи соціальної роботи після здобуття незалежності; переважно захисно-допомогова функція	- 1993 р. — Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді»- 1995 р. — створення Державного центру соціальних служб для молоді- Перші регіональні центри соціальних служб	Орієнтація на підтримку уразливих груп (ветерани, інваліди, багатодітні сім'ї); соціальна робота переважно у державному секторі
2000–2013 рр. Інституційне розширення	Запровадження правових засад соціальної роботи в громаді; поява центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (ЦСССДМ)	- 2001 р. — Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю»- 2003 р. — Закон України «Про соціальні послуги» (перша редакція)- Співпраця з міжнародними організаціями (UNICEF, USAID, ПРООН)	Розширення кола отримувачів послуг; розвиток партнерства держави та громадських організацій; впровадження нових соціальних технологій (соц. патронат, сімейне влаштування дітей)
2014–2021 рр. Децентралізаційний етап	Передача повноважень у сфері соціального захисту громадам у межах реформи децентралізації	- 2014 р. — старт децентралізаційної реформи- 2015 р. — Закон «Про добровільне об'єднання територіальних громад»- Запровадження мобільних бригад соціально-психологічної допомоги	Створення служб соцзахисту в ОТГ; введення посад фахівців із соціальної роботи; акцент на роботі з ВПО, ветеранами, постраждалими від конфлікту
З 2022 р. – сьогодення Військово-кризовий етап	Соціальна робота в умовах повномасштабної війни; інтеграція гуманітарної, соціальної, психологічної допомоги	- Розгортання центрів допомоги ВПО- Співпраця з UNHCR, IOM, IFRC- Впровадження інтегрованих соціальних послуг	Масова мобілізація волонтерських ініціатив; створення кризових притулків; підтримка ветеранів та сімей військових; розвиток інклюзивних сервісів
2025 р. (перспектива)	Орієнтація на післявоєнну відбудову громад і	- План Національної стратегії відновлення України (проект)-	Відновлення інфраструктури соціальних послуг;

Етап відновлення та розвитку	системи соціальної підтримки	Очікувані зміни до Закону «Про соціальні послуги»- Запровадження інноваційних ресурсноорієнтованих практик	розвиток мережі центрів інтегрованої допомоги; участь громади у плануванні соціальної політики
------------------------------	------------------------------	--	--

Отже, історія соціальної підтримки в громаді свідчить, що соціальна робота в Україні має глибоке коріння, яке сягає традицій самодопомоги, взаємодопомоги та колективної відповідальності. Загалом, еволюція соціальної роботи в громаді України демонструє поступовий перехід від патерналістської до партнерської моделі, у якій громада виступає активним учасником процесу соціальної підтримки, а не лише її отримувачем. Це сприяє підвищенню ефективності, адресності та сталості соціальних послуг.

Аналіз історії розвитку соціальної роботи в громаді засвідчує, що сфера соціальної роботи формується як відповідь на соціальні виклики та потреби населення, набуваючи різних форм і змістових акцентів залежно від соціально-економічних, політичних та культурних умов.

1.2. Нормативно-правове забезпечення соціальної роботи в територіальній громаді

Правове регулювання процесу надання соціальних послуг виступає одним із фундаментальних чинників реформування соціальної сфери в Україні, оскільки саме воно визначає правові рамки, стандарти та механізми реалізації державної соціальної політики на всіх рівнях. Дія законодавства спрямована на забезпечення відповідності європейським стандартам надання соціальних послуг; визначення чітких критеріїв та розроблення механізмів роботи провайдерів; розмежування переліку послуг та процедур їх замовлення; проведення оцінки потреб населення об'єднаної територіальної громади (ОТГ); упровадження стандартів соціальних послуг та механізмів контролю їхньої якості.

В умовах децентралізації та посилення ролі об'єднаних територіальних громад було здійснено комплекс заходів, спрямованих на модернізацію законодавчої бази, що забезпечує доступність, якість та ефективність соціальних послуг для різних категорій населення, особливо для вразливих та соціально незахищених груп [8; 11;12; 13].

Прийняття та внесення змін до нормативно-правових актів охоплювало кілька стратегічних напрямів:

- гармонізація національних стандартів з європейськими у сфері соціальних послуг, що відповідає курсу України на євроінтеграцію;
- визначення чітких критеріїв діяльності та розроблення механізмів функціонування провайдерів соціальних послуг, включно з органами державної влади, місцевого самоврядування та недержавними організаціями;
- структурна диференціація переліку соціальних послуг та процедур їх замовлення, що дозволяє враховувати регіональні особливості та специфічні потреби населення;
- систематична оцінка потреб жителів ОТГ у соціальних послугах, що створює підґрунтя для формування адресних і цільових програм підтримки;
- запровадження стандартизації соціальних послуг, яка передбачає уніфікацію вимог до змісту, обсягу, форм і методів їх надання;
- формування механізмів моніторингу та контролю якості надання послуг, включно з незалежними оцінками та аудитом.

Аналіз нормативно-правових документів, ухвалених у період з 2000 року до сьогодні, які є обов'язковими для виконання регіональними органами управління соціального захисту та окремими соціальними агентствами, засвідчує поступову, але помітну трансформацію системи соціального обслуговування. Ця трансформація виражається у переході від фрагментарної та переважно адміністративно-орієнтованої моделі до комплексної, клієнтоцентрованої та ресурсноорієнтованої системи, що ґрунтується на принципах соціальної справедливості, субсидіарності, партнерства та міжсекторальної взаємодії, зазначає Г. Слозанська [47].

Таким чином, правове забезпечення виступає не лише інструментом регламентації діяльності суб'єктів соціальної роботи, а й ключовим каталізатором якісних змін у підходах до формування, надання та оцінювання соціальних послуг в Україні.

Із визнанням незалежності України розпочалося системне впровадження соціальної роботи на рівні територіальних громад. Першими кроками в розбудові вітчизняного законодавства в сфері соціальної роботи в громаді були наступні.

Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді» (1993) започаткував розбудову соціального законодавства щодо молодіжних соціальних служб. У 1995 р. створено Державний центр соціальних служб для молоді та регіональні центри, які почали впроваджувати програми психологічної підтримки, профілактики негативних явищ та розвитку молодіжних ініціатив у громадах. Соціальна робота здійснювалася переважно державними структурами; участь громадських організацій була обмеженою.

Закон України Про місцеве самоврядування в Україні" (1997) - визначає, що громади — це первинні суб'єкти місцевого самоврядування, які через виборні органи самостійно керують місцевими справами, а держава гарантує та захищає їхнє право на самоврядування закріплює правові, організаційні та матеріально-фінансові основи місцевого самоврядування; права територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції та законів України [13; 18; 35].

До основних характеристик територіальних громад належать: пріоритет суспільних інтересів над приватними, об'єднання матеріальних і нематеріальних ресурсів, координація та консолідація інтелектуального потенціалу мешканців, розвиток самодостатності та незалежності, спільний доступ до стратегічної інформації, відкритість, відповідальність кожного за виконання обов'язків, самоорганізованість і дисципліна.

На підставі Закону України «Про місцеве самоврядування» формується вітчизняне трактування поняття громади, відбувається розширення та оформлення соціальних послуг для громадян, що поступово формувало відповідну мережу

соціальних служб у громаді. Це зумовило зміну базових підходів до розуміння поняття «соціальна робота в громаді», соціальних послуг для громадян, що поступово вплинуло на розвиток відповідної мережі соціальних служб у громаді; розширювалися функції і завдання фахівців, які працюють «на місцях».

Закон України Про місцеве самоврядування в Україні" (1997) створює правову основу для децентралізації влади в Україні, передавши значну частину повноважень і ресурсів на рівень місцевих громад. Основні положення закону визначають:

По-перше: місцеве самоврядування — це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади самостійно або через органи і посадових осіб вирішувати питання місцевого значення.

По-друге: суб'єктами місцевого самоврядування є: територіальні громади сіл, селищ, міст; органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи; районні та обласні ради — представляють спільні інтереси кількох громад.

Принципи місцевого самоврядування відповідають основним положенням демократичної, правової держави: народовладдя; законність; гласність і відкритість діяльності; поєднання місцевих і державних інтересів; підзвітність і відповідальність перед громадою.

Важливою частиною ЗУ є повноваження громади й держави. Так, *самоврядні громади* - управління комунальною власністю, затвердження місцевих бюджетів, забезпечення благоустрою, розвиток місцевої інфраструктури, організація соціальних і культурних послуг; *делеговані державою* — реєстрація актів цивільного стану, забезпечення виконання державних програм, соціальний захист населення, контроль за використанням землі.

Фінансова основа життєспроможності громади базується на місцевих бюджетах, комунальній власності, місцевих податках та зборах, дотаціях, субвенціях та інших трансфертах з державного бюджету.

Народовладдя в громаді забезпечується формами безпосередньої участі громадян у місцевих виборах, референдумах, громадських слуханнях, місцевих ініціативах [8; 13; 18; 21; 49].

Отже, Закон України Про місцеве самоврядування в Україні" є правовою основою функціонування сучасної територіальної громади.

Виконання основних положень Конституції України та завдань децентралізації влади покладено державою на низку законів та підзаконних актів з метою покращення добробуту членів громади як основної мети соціальної роботи в громаді.

Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» (2001) визначив засади професійної діяльності соціальних працівників у місцевих громадах. Закони України, Постанови Кабінету Міністрів України, видані в різні роки, деталізують порядок надання конкретних послуг (наприклад, соціального супроводу, догляду на дому, кризового втручання) та забезпечують соціальний менеджмент виконання завдань державної соціальної політики:

Законодавча база формує цілісну систему правил, де держава виступає гарантом доступу до соціальної допомоги, а органи місцевого самоврядування та інші суб'єкти забезпечують її практичну реалізацію.

Закон України «Про соціальні послуги» (2003) закріпив поняття «соціальні послуги» та встановив правові гарантії їх надання як державними, так і недержавними суб'єктами. Відкривалися центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (ЦСССДМ), які почали працювати з сім'ями у складних життєвих обставинах, внутрішньо переміщеними особами, людьми з інвалідністю, дітьми-сиротами, мігранти, біженці, ветерани АТО.

ЗУ «Про соціальні послуги» (2019) став важливим кроком демократичного та євроінтеграційного підходу, який доповнив осучаснив сферу соціальної роботи переліком актуальних соціальних послуг, механізмами забезпечення їхньої якості та доступності [34].

Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» соціальні послуги визначаються як комплекс заходів, спрямованих на допомогу особам та окремим

соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах (СЖО) і не можуть самотійно їх подолати, з метою вирішення їхніх життєвих проблем. Закон уточнює, що складні життєві обставини — це ситуації, зумовлені інвалідністю, віком, станом здоров'я, соціальним становищем, життєвими звичками чи способом життя, які призводять до часткової або повної втрати (чи не набуття) здатності самотійно дбати про особисте й сімейне життя та брати участь у суспільному житті.

Надання соціальних послуг здійснюють органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, які отримали від держави відповідні повноваження та несуть відповідальність за своєчасність, якість і ефективність таких послуг. Згідно з чинним законодавством, повноваження щодо надання соціальних послуг можуть передаватися від державних органів і організацій недержавним суб'єктам — підприємцям, громадським чи благодійним організаціям тощо — у порядку, визначеному нормативно-правовими актами.

У сфері соціальної роботи поняття «соціальні послуги» інтерпретують по-різному: як загальний принцип і механізм фінансування соціальної сфери; як технологію соціальної роботи, реалізація якої спрямована на вирішення проблем клієнтів [261]; а також як комплекс заходів, орієнтованих на подолання бідності.

На рівні об'єднаних територіальних громад (ОТГ) до основних видів соціальних послуг, гарантованих державою, належать:

- **психологічні** — консультації та поради з питань психічного здоров'я, поліпшення міжособистісних стосунків тощо;
- **соціально-педагогічні** — консультації, бесіди щодо підвищення виховного потенціалу сім'ї, інформування батьків про методи виховання дітей тощо;
- **соціально-економічні** — сприяння у працевлаштуванні, отриманні гуманітарної чи грошової допомоги, вирішенні житлових питань тощо;
- **юридичні** — консультації з питань законодавства, захист прав та інтересів осіб у СЖО тощо;
- **інформаційні** — інформування про діяльність установ, поширення листівок, публікація профілактичних матеріалів у ЗМІ тощо;

- **соціально-медичні** — сприяння у наданні медичної допомоги, профілактика захворювань тощо [26].

Форми надання соціальних послуг, визначені ЗУ «Про соціальні послуги» охоплюють:

- **матеріальну допомогу** — грошову або натуральну підтримку для осіб у СЖО;
- **соціальне обслуговування** — за місцем проживання, у стаціонарних установах або закладах інтернатного типу, реабілітаційних центрах, закладах денного, тимчасового чи стаціонарного перебування, територіальних центрах соціального обслуговування та закладах соціальної підтримки населення.

За способом надання розрізняють:

- **базові** — послуги, що надаються регулярно або постійно без комплексного підходу (наприклад, консультування, інформування, представництво інтересів, надання притулку);
- **комплексні** — охоплюють широкий спектр допомоги (соціальний супровід, адаптація, реабілітація, інтеграція, кризове втручання, догляд, підтримане проживання);
- **технічні** — надання натуральної допомоги (засобів гігієни, продуктів харчування, одягу, взуття, транспортних послуг);
- **екстрені** — термінове втручання у кризову ситуацію [13].

Залежно від тривалості надання виділяють:

- **постійні** — надаються щонайменше раз на місяць протягом понад одного року;
- **тимчасові** — надаються щонайменше раз на місяць, але протягом періоду до одного року;
- **разові** — надаються одноразово.

Для зручності сприйняття категорії «соціальні послуги» у таблиці 1.3. представлено класифікацію послуг за видом, формою, способом і терміном надання (на основі ЗУ «Про соціальні послуги»).

Табл.1.3.

Класифікація соціальних послуг

Критерій класифікації	Категорії	Приклади / Зміст
Вид соціальних послуг	Психологічні	Консультації з питань психічного здоров'я, покращення взаємин тощо
	Соціально-педагогічні	Бесіди та консультації з питань виховання дітей, підвищення виховного потенціалу сім'ї
	Соціально-економічні	Допомога у працевлаштуванні, отриманні гуманітарної чи грошової допомоги, вирішення житлових питань
	Юридичні	Консультації з питань законодавства, захист прав та інтересів осіб у СЖО
	Інформаційні	Надання відомостей про установи, розповсюдження листівок, публікація профілактичних матеріалів
	Соціально-медичні	Організація медичної допомоги, профілактика захворювань
Форма надання	Матеріальна допомога	Грошова або натуральна підтримка для осіб у СЖО
	Соціальне обслуговування	За місцем проживання, у стаціонарних та інтернатних закладах, реабілітаційних центрах, територіальних центрах
Спосіб надання	Базові	Консультування, інформування, представництво інтересів, надання притулку
	Комплексні	Соціальний супровід, адаптація, реабілітація, інтеграція, кризове втручання, догляд, підтримане проживання
	Технічні	Засоби гігієни, продукти харчування, одяг, взуття, транспортні послуги
	Екстрені	Невідкладне втручання у кризову ситуацію
Термін надання	Постійні	Надаються ≥ 1 раз/місяць понад 1 рік
	Тимчасові	Надаються ≥ 1 раз/місяць до 1 року
	Разові	Одноразове надання

Отже, Закон України «Про соціальні послуги» є базовим нормативно-правовим актом, що системно врегульовує відносини у сфері надання соціальних послуг, визначає їх види, принципи, стандарти, суб'єктів та механізми фінансування. Його значення полягає у створенні правового підґрунтя для переходу від фрагментарної, реактивної моделі соціальної підтримки до комплексної, проактивної та клієнтоцентрованої системи, яка ґрунтується на адресності, доступності, якості та дотриманні прав людини. Закон забезпечує чітке розмежування повноважень між державними, місцевими та недержавними провайдерами, відкриває можливості для державно-приватного партнерства та розширює інструменти соціального замовлення.

Перспективні рішення, закладені у Законі, включають:

- впровадження механізмів оцінки потреб населення та індивідуального планування надання послуг;
- розвиток стандартів та системи моніторингу якості соціальних послуг;
- підтримку інноваційних форм надання допомоги, зокрема дистанційних та мобільних сервісів;
- стимулювання розвитку ринку соціальних послуг із залученням недержавних організацій;
- інтеграцію соціальних послуг з медичними, освітніми та реабілітаційними системами;
- формування ресурсноорієнтованої моделі, що враховує індивідуальний потенціал отримувачів.

Таким чином, Закон України «Про соціальні послуги» є ключовим інструментом реформування соціальної сфери, а його імплементація в умовах децентралізації та євроінтеграційних процесів створює підґрунтя для побудови стійкої, ефективної та гуманно-орієнтованої системи соціальної підтримки і в умовах територіальної громади.

Реформування системи соціальних служб відбувається далі в рамках децентралізації влади та передачі повноважень на територіальні громади.

Становленню соціальної роботи в громаді сприяє **реформа децентралізації**, яка передбачає внесення змін в адміністративно-територіальний устрій країни - добровільне об'єднання декількох суміжних громад міст, селищ і сіл із єдиним адміністративним центром та створення на їх базі об'єднаних територіальних громад (ОТГ), та передачу повноважень і ресурсів з державного рівня на місцевий [8; 9]

Реформа децентралізації, що стартувала у 2014 р., створила умови для посилення ролі об'єднаних територіальних громад (ОТГ) у наданні соціальних послуг. Децентралізація та створення об'єднаних територіальних громад (ОТГ) передали значну частину повноважень, у тому числі у сфері соціального захисту, безпосередньо на місцевий рівень. Розвиток соціальної роботи у форматі

децентралізації передбачає створення центрів надання соціальних послуг, мобільних бригад, впровадження мультидисциплінарного підходу.

Так, Законом України «Про співробітництво територіальних громад» передбачено передачу значної частини повноважень у сфері соціального захисту на місцевий рівень. Громади отримали можливість **створювати власні служби соціального захисту**, вводити посади фахівців із соціальної роботи, розробляти місцеві програми підтримки. З'явилися Центри надання адміністративних послуг (ЦНАП), мобільні бригади соціально-психологічної допомоги постраждалим від насильства та військового конфлікту на сході України. Активізувалося впровадження ресурсноорієнтованих практик і методів соціальної терапії у роботі з внутрішньо переміщеними особами, ветеранами, сім'ями загиблих військовослужбовців [35].

Державна стратегія регіонального розвитку України на 2021–2027 роки передбачає посилення спроможності громад надавати якісні соціальні послуги та забезпечувати соціальну інтеграцію вразливих груп.

Проведений аналіз хронології розвитку територіальної громади в Україні визначається як етап активного розвитку ОТГ та соціальної роботи в них: законодавчо визначено права громади, формується мережа служб, зорієнтованих на вирішення проблем локальних громад.

Повномасштабне російське вторгнення, що почалася у лютому 2022 р., радикально змінила виклики для соціальної роботи у громадах. Відбулося масове внутрішнє переміщення населення, що вимагало термінового розгортання центрів допомоги ВПО, гуманітарних штабів, кризових притулків. Соціальні служби громад почали працювати у тісній взаємодії з міжнародними організаціями (UNHCR, IOM, IFRC) для забезпечення базових потреб населення та надання психологічної підтримки.

В умовах соціальної кризи стратегічне завдання держави полягає у забезпеченні гнучкості та мобільності соціальної роботи, адаптації послуг до нових викликів, інтеграції міжсекторальної співпраці (соціальні служби, медична сфера, освіта, правоохоронні органи, громадські та благодійні організації).

Значущість соціальної роботи в громаді в умовах кризи проявляється у таких аспектах:

Захист прав та підтримка вразливих груп — соціальні працівники стають посередниками між людиною та системою соціального захисту, допомагаючи отримати належну допомогу.

Відновлення соціальної згуртованості — робота з громадами сприяє розвитку солідарності, взаємопідтримки та довіри між жителями, що є важливим фактором стабільності.

Психосоціальна підтримка — фахівці надають емоційну та психологічну допомогу, що знижує ризик соціальної ізоляції, депресивних станів, агресії та конфліктів.

Активація внутрішніх ресурсів громади — соціальні працівники допомагають мобілізувати волонтерські ініціативи, залучати благодійні фонди та міжнародну допомогу.

Профілактика соціальних ризиків — своєчасна робота з сім'ями та окремими особами запобігає поглибленню кризових явищ, зокрема бездомності, безробіття, домашнього насильства.

З метою своєчасної та якісної допомоги населенню громад введено такий напрям роботи як інтегровані соціальні послуги — поєднання соціальної, психологічної, медичної та правової допомоги в одному центрі. Значно зросла роль волонтерських ініціатив та мереж взаємодопомоги, які стали невід'ємною частиною соціальної інфраструктури громади [31; 32; 33; 54].

У період воєнного стану одним із законодавчих пріоритетів держави є підтримка військових, ветеранів війни, демобілізованих осіб, їх родин, що відображено у значній кількості законів, постанов та інших нормативно-правових документів КМУ, Мінсоціполітики, Мінветеранів цього періоду.

Значна частина документів передається для виконання на місця, а саме - на територіальну громаду. Звернемо увагу, що відповідальність за реалізацію завдань Постанови кабінету Міністрів України від 2 серпня 2024 р. №881 «**Порядок забезпечення діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та**

демобілізованих осіб» та Наказу Міністерства соціальної політики України від 11.04. 2024 р. № 175 **«Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги соціальної адаптації ветеранів війни та членів їхніх сімей та внесення зміни до Класифікатора соціальних послуг»** покладається, у тому числі, й територіальну громаду [28; 29].

Особливий акцент робиться на підтримці ветеранів та сімей військових, програмах реабілітації та реінтеграції, розвитку інклюзивних послуг, роботі з дорослими та дітьми, що пережили травматичний досвід, ініціювання створення інноваційних соціальних закладів в умовах громади як Центри життєстійкості, Центри соціальної підтримки ветеранів і родин захисників, та ін. У локальних громадах створюються соціальні хапати як простір соціальної адаптації та підтримки ВПО, ветеранів у самореалізації, інтеграції в громаду (освіта, бізнес, громадські ініціативи).

Громадські організації – добровільні об'єднання громадян, які створюються для реалізації спільних інтересів забезпечують надання базових та спеціалізованих послуг; створюють і реалізують проекти/програми безпосередньо для даної цільової аудиторії. Як приклад, громадський простір «Коло життя» діє з метою згуртування, взаємодопомоги, емоційного розвитку.

Ветеранські хаби – це мережа громадських організацій для ветеранів і членів родин захисників і захисниць, які надають різноманітні послуги: юридичні, психологічні, допомога з працевлаштування та започаткування власної справи, послуги з реабілітації, організація дозвілля тощо. Спілки ветеранів – спілки, які об'єднують ветеранів та ветеранок, членів їхніх сімей для надання різних видів спеціалізованих послуг. Значне місце у сучасній соціальній роботі в громаді займають громадські ініціативи з розробки та впровадження проектів, програм із соціального супроводу, адаптації, соціально-психологічної реабілітації, правової підтримки, комплексної підтримки.

Сучасна соціальна робота в громаді, особливо в умовах соціальних криз, таких як війна, економічні потрясіння чи масові міграційні процеси, виконує роль не лише інструмента допомоги, але й механізму відновлення соціальної згуртованості,

розбудови стійких місцевих спільнот, посилення участі громадян у вирішенні спільних проблем. Для України, де громади відіграють ключову роль у підтримці військових та їхніх сімей, важливим є використання інноваційних підходів та форм, зокрема соціальних хакатонів, центрів підтримки, мережевих проєктів і партнерства із громадськими організаціями [23; 26; 50].

Отже, історичний досвід становлення соціальної роботи в громаді підтверджує її здатність адаптуватися до викликів часу, інтегрувати нові інструменти та формати діяльності, зберігаючи головну мету — підвищення якості життя населення та забезпечення стійкості соціальних систем на місцевому рівні.

1.3. Сучасні моделі соціальної роботи в контексті інноваційного підходу

Представлений аналіз еволюції становлення та розвитку соціальної роботи в громаді свідчить про історичну логічність сучасного стану ОТГ, імплементацію актуальних соціальних служб, інтеграцію та створення вітчизняних моделей соціального функціонування. Локальність територіальних громад впливає на розвиток громади, активізацію дій заради добробуту, покращення умов життєдіяльності в ній.

На необхідності змін парадигми та моделей побудови соціальної роботи як сфери надання соціальних послуг компетентними фахівцями диференційовано та адресно в останнє десятиліття наголошують українські (К. Дубич, Д. Лиховід, Т. Семигіна, Г. Слозанська) та зарубіжні (Д. Дастін, К. Лаєнс, Дж. Фук) дослідники [47].

Різноманіття концептуальних підходів до розуміння, визначення та організації соціальної роботи в громаді, а також значна кількість заходів і процедур, побудованих на основі теоретичних засад, зумовили появу та розвиток широкого спектра моделей соціальної роботи. У науковій літературі зустрічаються різні підходи до інтерпретації поняття «модель», що залежать від сфери її застосування: трактується як система, дослідження якої дає змогу отримати знання про іншу систему; як спрощене відтворення об'єкта, принципи функціонування якого подібні до реального.

Серед актуальніших на сьогодні інноваційних підходів, теорій та моделей найчастіше вказують підхід, що базується на сильних сторонах клієнтів, моделі, заснованій на імпауерменті та концепцію зеленої соціальної роботи. Всі вони обґрунтовують інноваційні практики, які лише набувають належного поширення, але вже мають належну доказову базу та досвід застосування [42; 43; 47].

У контексті соціальної роботи найбільш релевантним є розуміння моделі як системи, що забезпечує отримання інформації про іншу систему через аналіз об'єкта, функціонування якого відображає властивості реального. Таке відтворення може здійснюватися у вигляді описів, теорій, схем, креслень, графіків. Водночас модель здатна не лише відображати певний об'єкт чи явище, а й замінювати його більш досконалим аналогом, створюючи можливість для глибшого пізнання та практичного використання.

Варіативність підходів до організації соціальної роботи зумовило виникнення низки моделей, спрямованих на підвищення ефективності соціальних інтервенцій. Однією з найпоширеніших у міжнародній практиці є концепція Дж. Ротмана, який запропонував три базові моделі соціальної роботи з громадами: модель розвитку громад, модель планування соціальних дій та модель соціальної адвокації. Їхнє значення полягає не лише у теоретичному описі, а й у широких можливостях практичного застосування.

Подальша траєкторія розробки магістерського дослідження (модель, програма..) буде формуватися з опорою саме на моделі Дж. Ротмана, які презентуються, практично, в усіх підручниках, посібниках із соціальної роботи в громаді [22; 40; 51].

Модель розвитку громад акцентує увагу на активізації внутрішніх ресурсів населення та зміцненні соціальної згуртованості, створенні ініціативних груп мешканців, проведення спільних заходів або розвиток кооперативних практик. Основною метою є підвищення рівня самоорганізації та участі людей у вирішенні локальних проблем.

Модель планування соціальних дій орієнтована на залучення експертів, органів місцевого самоврядування та громадських організацій для

цілеспрямованого планування змін. Вона ефективна у випадках, коли громада потребує системного підходу до вирішення складних завдань, наприклад, упровадження програм соціального захисту, організації освітніх чи реабілітаційних послуг, покращення доступу до медичної допомоги.

Модель соціальної адвокації передбачає активний захист інтересів вразливих груп населення. Вона особливо важлива для представництва прав дітей, людей з інвалідністю, ветеранів чи осіб, які постраждали від воєнних дій. Соціальний працівник у цій моделі виступає посередником між клієнтами та владними структурами, відстоюючи їхні права на гідні умови життя та рівний доступ до послуг.

Таким чином, три моделі Д. Ротмана не суперечать одна одній, а радше доповнюють. Їхнє поєднання у практиці соціальної роботи дає змогу одночасно мобілізувати ресурси громади, раціонально планувати соціальні зміни та забезпечувати захист інтересів найбільш уразливих груп. У результаті зростає ефективність соціальної політики на місцевому рівні та підвищується якість життя мешканців громади.

Сучасна соціальна робота в Україні перебуває в умовах постійних викликів, пов'язаних із воєнними діями, демографічними змінами та необхідністю комплексної підтримки військовослужбовців, ветеранів і членів їхніх сімей. У цьому контексті особливого значення набувають підходи, що дозволяють ефективно поєднувати індивідуальну допомогу з розвитком громадських ініціатив та захистом прав. Одним із підходів, який використовується у практиці соціальної роботи з громадами, побудований на трьох моделях Дж. Ротмана, може бути успішно адаптований для вирішення специфічних завдань підтримки ветеранів, демобілізованих і їхніх родин, формуючи нові цілі та завдання соціальної роботи у воєнний і післявоєнний період [27; 28] (таблиця 1.4.).

Сформулюємо власну позицію в контексті застосування можливостей базових моделей Дж. Ротмана у соціальній роботі в громаді з демобілізованими, ветеранами та спроектуємо у даному контексті **інноваційну модель, програму реінтеграції**. Законодавчою підставою для реалізації процесу реінтеграції

демобілізованих осіб, ветеранів виступають сучасні закони та постанови КМУ [27; 31; 32].

Модель розвитку громади ґрунтується на мобілізації внутрішніх ресурсів громади, активізації місцевого населення та створенні горизонтальних зв'язків між її членами. У роботі з військовими та ветеранами її використання може проявлятися у таких напрямках:

- створення *ветеранських громадських осередків* або клубів взаємопідтримки, де колишні військові можуть ділитися досвідом, долати ізоляцію та налагоджувати нові соціальні зв'язки;
- ініціювання програм «громадських майстерень» чи «центрів зайнятості ветеранів», які сприятимуть розвитку підприємництва серед колишніх військових;
- проведення культурних і спортивних заходів для інтеграції ветеранів у життя громади разом із цивільним населенням;
- створення програм підтримки для дружин і дітей ветеранів (групи психологічної взаємодопомоги, освітні ініціативи, дитячі гуртки).

Нові цілі та завдання.

- Сприяння *реінтеграції ветеранів* у мирне життя шляхом зміцнення громади як простору взаємопідтримки.
- Формування *громадських інституцій*, що здатні забезпечити сталість соціальної допомоги незалежно від змін політичної ситуації.
- Залучення ветеранів до *волонтерської діяльності*, що допомагає не лише іншим, а й самим військовим відчувати значущість у нових соціальних умовах.
- Розвиток *соціального капіталу громади*, де ветерани і цивільні мешканці стають рівноправними учасниками локального розвитку.

Модель планування соціальних дій передбачає раціональне й комплексне планування рішень соціальних проблем за участі експертів, органів місцевого самоврядування, соціальних служб та інституцій охорони здоров'я. У роботі з ветеранами вона може застосовуватися для:

- розроблення *муніципальних програм підтримки ветеранів* (психологічна допомога, медична реабілітація, пільгові програми працевлаштування);

- створення *системи координованих послуг*, коли медичні, освітні, соціальні та юридичні структури працюють у синергії;
- упровадження *освітніх курсів перекваліфікації* для ветеранів у партнерстві з закладами освіти та бізнесом;
- запровадження *електронних платформ обліку та супроводу ветеранів*, які забезпечують прозорість і доступність послуг.

Нові цілі та завдання.

- Забезпечення *системності соціальної підтримки*, де послуги для ветеранів не дублюються, а інтегруються у єдину мережу.
- Розробка *стратегій сталого розвитку громад* з урахуванням потреб військових і їхніх сімей.
- Формування *партнерських відносин* між місцевою владою, НУО та міжнародними організаціями для забезпечення ресурсів.
- Запровадження *моніторингу та оцінювання ефективності програм*, що дозволяє своєчасно коригувати політику підтримки.

Модель соціальної адвокації орієнтована на захист прав та інтересів уразливих груп. У випадку військових і ветеранів вона передбачає активну діяльність соціальних працівників, юристів і громадських організацій у таких напрямках:

- представлення інтересів ветеранів у *місцевих і державних органах влади*;
- боротьба за *дотримання законодавчо закріплених пільг* (житло, медичне обслуговування, освіта, соціальні гарантії);
- адвокаційні кампанії для забезпечення *психологічної реабілітації та профілактики ПТСР*;
- захист прав *членів сімей загиблих військовослужбовців*, зокрема у питаннях соціального забезпечення, опіки над дітьми та фінансової підтримки;
- публічні кампанії, що сприяють *зменшенню стигматизації* ветеранів у громаді.

Нові цілі та завдання.

- Посилення *правозахисного потенціалу* громадських організацій ветеранів.
- Формування *механізмів впливу на законодавчі ініціативи*, що регламентують соціальну політику щодо військових.

- Зміна суспільних установок — від сприйняття ветерана як «проблемної особи» до визнання його *повноправним агентом розвитку*.
- Створення системи *громадського контролю* за реалізацією державних програм для ветеранів.

Табл. 1.4.

**Інституційно-адміністративна модель розвитку громади
у сфері підтримки ветеранів**

Модель	Сутність	Нові цілі / завдання	Ключові механізми реалізації
Модель розвитку громад в інституційно-адміністративному контексті	Реалізується через офіційні структури громади (ЦСССДМ, комунальні установи, ради ветеранів, ГО).	- Соціальна інтеграція ветеранів; - Участь у прийнятті рішень; - Формування локальної політики.	- Співпраця адміністрації та ветеранських об'єднань; - Локальні програми зайнятості й самозайнятості; - Платформи взаємодії населення, бізнесу і влади; - Адміністративне підкріплення (нормативна база, фінансування, координація).
Модель планування соціальних дій у системі адміністративного управління	Визначення пріоритетів, ресурсів і механізмів у підтримці військових та їхніх родин.	- Забезпечення системності та прозорості; - Інтеграція програм підтримки у стратегії розвитку громади; - Ефективне використання бюджетних ресурсів.	- Муніципальні стратегічні плани (медицина, освіта, житло, право); - Міжвідомчий супровід (медицина, соцслужби, центри зайнятості, психологічні центри); - Електронні реєстри та інформаційні системи.
Модель соціальної адвокації в адміністративно-правовому полі	Механізм правозахисного контролю та гарантія реалізації прав ветеранів і їхніх родин.	- Представництво інтересів ветеранів; - Вплив на ухвалення рішень; - Реалізація компенсацій і пільг.	- Інститути омбудсменів / громадські ради; - Адвокаційні кампанії у публічній політиці; - Місцеві програми компенсацій і пільг.

- Отже, наше бачення реалізації моделей Дж. Ротмана співпадає з актуальними

потребами громади на даному історичному етапі; демонструють значний потенціал для розвитку соціальної роботи в українських громадах у контексті підтримки військовослужбовців, ветеранів та їхніх родин. **Модель розвитку громад** сприяє інтеграції та активізації ресурсів на місцевому рівні. **Модель планування соціальних дій** забезпечує комплексний та стратегічний підхід до організації послуг. **Модель соціальної адвокації** гарантує захист прав і представництво інтересів тих, хто опинився у складних життєвих обставинах. Поєднання цих моделей дозволяє створити збалансовану систему соціальної підтримки, де громада стає не лише простором проживання, а й простором солідарності, партнерства та розвитку, а ветерани — її активними учасниками.

Сучасна соціальна робота в Україні відбувається в умовах поєднання двох ключових тенденцій:

- з одного боку — необхідності інституційного забезпечення соціальних послуг у межах громади,
- з іншого — активізації самих громадян як суб'єктів соціальних змін.

Пропонуючи до розгляду питання інституційно-адміністративного підходу в реінтеграції громади, представимо **власне бачення поняття соціальної роботи в контексті інституційно-адміністративного підходу** як цілісної, нормативно врегульованої та організаційно структурованої системи державних, комунальних і недержавних заходів, спрямованих на забезпечення соціального захисту, підтримки та розвитку громади, яка реалізується через мережу спеціалізованих установ, служб і програм відповідно до законодавства України, з метою подолання або мінімізації складних життєвих обставин, підвищення рівня добробуту населення, сприяння соціальній інтеграції та стійкості громади.

Інституційно-адміністративний підхід в умовах громади передбачає формування системи соціального захисту на основі законодавчих актів, рішень органів місцевого самоврядування та практик організації надання соціальних послуг. Водночас, інтеграція моделей Дж. Ротмана (розвитку громад, планування соціальних дій, соціальної адвокації) у руслі цього підходу, дозволяє поєднати державне регулювання з інноваційними методами роботи на локальному рівні.

Соціальна робота в Україні є невід’ємною складовою державної соціальної політики та має чітке нормативно-правове регулювання. Нормативна врегульованість соціальної роботи ґрунтується на системі законів, підзаконних актів і стандартів, які формують інституційно-адміністративну основу.

У попередніх параграфах розглянуто низку законів та підзаконних актів, які вплинули на розвиток соціальної роботи в незалежній Україні.

Продовжуючи коментувати поняття «соціальна робота в громаді як інституційно-адміністративна модель» зазначимо, що це -організаційно-структурний компонент, який передбачає багаторівневу структуру:

- державний рівень (Міністерство соціальної політики, Національна соціальна сервісна служба);
- регіональний і місцевий рівні (департаменти/управління соціального захисту, центри надання соціальних послуг, територіальні центри);
- спеціалізовані установи (притулки, кризові кімнати, центри реабілітації);
- недержавний сектор (громадські та благодійні організації, волонтерські об’єднання).

Забезпечення ефективної підтримки громад, створення умов для соціальної стабільності та згуртованості, запобігання соціальній дезінтеграції, підвищення якості життя населення є провідною метою соціальної роботи в громаді, що реалізується через сукупність, перевірених вже часом, **функцій**:

- **захисна** — гарантування соціальної безпеки та прав людини;
- **підтримувальна** — надання послуг, допомоги й ресурсів особам у складних життєвих обставинах;
- **адаптаційна** — сприяння соціальній інтеграції, реабілітації та самозабезпеченню;
- **профілактична** — попередження соціальних ризиків і кризових ситуацій;
- **кризового втручання** — оперативне реагування на надзвичайні події та воєнні виклики.

Перераховані функції соціальної роботи в громаді в сучасних умовах адаптуються до нових потреб шляхом:

- розширення кола отримувачів допомоги (ВПО, демобілізовані, ветерани, постраждалі від бойових дій, члени сімей тощо);
- запровадження мобільних і дистанційних форматів роботи;
- посилення психосоціальної підтримки;
- спрощення процедур доступу до послуг;
- активної координації з міжнародними гуманітарними організаціями.

Резюмуючи викладену точку зору, наголосимо, що на відміну від окремих видів соціальної діяльності, *соціальна робота в руслі інституційно-адміністративного підходу* виступає комплексною системою, в якій законодавчо визначені принципи, стандарти та організаційні механізми забезпечення підтримки членів громади. Її інституційний характер відображається у наявності чіткої структури органів і закладів, а адміністративний — у встановленому порядку планування, координації та моніторингу послуг.

У період воєнного часу така модель соціальної роботи виконує подвійне завдання: підтримку соціальної стабільності та забезпечення адаптаційної стійкості громад в умовах надзвичайних викликів.

Отже, моделі соціальної роботи в контексті інституційно-адміністративного підходу, реалізують стратегію соціальної політики в Україні, в першу чергу, надаючи соціальні послуги населенню та активізуючи громадян до соціальних дій в умовах громади.

У наступному розділі розглянемо сучасний стан реалізації класичних моделей соціальної роботи в умовах громади в контексті описаного інституційно-адміністративного підходу.

ВИСНОВКИ ДО I РОЗДІЛУ

1. Аналіз наукової літератури з історії становлення та розвитку соціальної роботи в громаді засвідчив, що соціальна робота в територіальних громадах має тривалий історико-теоретичний розвиток: від благодійних практик та волонтерських ініціатив у зарубіжних країнах до поступового формування інституційної моделі в Україні.

2. З'ясовано, що успішність соціальної роботи в громаді визначається інтеграцією державних і недержавних структур, широким залученням місцевих ресурсів та застосуванням комплексних моделей підтримки вразливих категорій населення.

3. Констатовано, що становлення соціальної роботи в громадах України значною мірою пов'язано з реформою децентралізації, яка надала органам місцевого самоврядування більше повноважень у сфері соціальної підтримки населення.

4. Нормативно-правове забезпечення (Закон України «Про соціальні послуги», Закон «Про місцеве самоврядування», державні програми підтримки ветеранів) створює основу для реалізації соціальної політики у громадах, однак потребує удосконалення з урахуванням воєнних і повоєнних викликів.

5. Зазначено, що сучасні моделі соціальної роботи в Україні розвиваються у напрямі інституційно-адміністративного підходу, який забезпечує базові гарантії, але потребує доповнення інноваційними механізмами, орієнтованими на інтеграцію демобілізованих осіб, ветеранів та їхніх родин у громаду.

РОЗДІЛ II. ІННОВАЦІЙНІ ПРАКТИКИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ГРОМАДІ: ІНСТИТУЦІЙНО-АДМІНІСТРАТИВНА ТА СИНЕРГЕТИЧНА МОДЕЛІ

2.1. Практико-методичне обґрунтування синергетичної моделі соціальної роботи з демобілізованими особами та ветеранами в територіальній громаді

Відповідно до поставлених завдань дослідження, результатів теоретичного розділу магістерського дослідження, аналізу практичних доробків із зазначеної проблеми було розроблено програму та методику експериментального дослідження обраної теми. У практичній частині кваліфікаційного дослідження **провідною метою** визначається розробка інноваційної моделі соціальної підтримки в громаді на класичних засадах (моделі Дж. Ротмана) із сучасними цілями та завданнями в контексті інституційно-адміністративного підходу в умовах територіальної громади. Інноваційні моделі соціальної роботи розглядаємо як практику, що формує нові способи соціальної допомоги чи підтримки, задоволення чи вирішення актуальних потреб членів громади з метою досягнення соціального ефекту.

Актуальність створення інноваційних моделей соціальної роботи з демобілізованими, ветеранами в громаді обґрунтовується кількома ключовими аспектами, що базуються на результатах теоретичного дослідження та соціальних потребах часу й ситуації.

Для досягнення мети практичної частини дослідження заплановано два етапи із виконанням наступних завдань:

На першому етапі: обґрунтувати доцільність використання синергетичної моделі соціальної роботи у громаді.

На другому етапі: розробити програму реінтеграції демобілізованих осіб та ветеранів в умовах територіальної громади.

З метою виконання завдань першого етапу роботи зазначимо, що в умовах соціальних трансформацій, спричинених війною, кризами, зростанням запитів

системи суспільства до соціальних служб та фахівців у сфері допомоги, особливої актуальності набуває питання модернізації підходів та методів соціальної роботи. Інноваційні інструменти відповідають сучасним потребам суспільства, стану розвитку науки, методології досліджень в сфері соціології, соціальної роботи, психології [26; 28; 50].

Отже, пропонуємо **синергетичну модель** соціальної роботи з демобілізованими, ветеранами, яка ґрунтується на принципах взаємодії та взаємопідсилення ресурсів громади, державних інституцій, інститутів громадянського суспільства та самих отримувачів соціальних послуг. Сутність полягає у створенні такої моделі соціальної допомоги, де різні суб'єкти соціальної дії (соціальні служби, центри зайнятості, медичні та реабілітаційні заклади, ветеранські об'єднання, освітні установи, громада, бізнес) діють не ізольовано, а в єдиній інтегрованій системі. Завдяки цьому формується **середовище синергії**, яке забезпечує не лише базову підтримку, а й розвиток внутрішнього потенціалу ветеранів, активізацію ресурсів та інтеграцію у суспільне життя.

Синергетична модель дозволяє переходити від фрагментарної допомоги до комплексної системи підтримки, яка забезпечує сталий соціальний ефект, знижує ризик соціальної ізоляції, підвищує рівень адаптації та сприяє соціально-економічному розвитку громади. Реалізація синергетичної моделі соціальної роботи передбачає водночас інтеграцію моделей Дж. Ротмана (розвитку громад, планування соціальних дій, соціальної адвокації) у цей підхід, що дозволяє поєднати державне регулювання з інноваційними методами роботи на локальному рівні. У синергетичну модель логічно входять базові моделі Дж. Ротмана з сучасними цілями та завданнями відповідно моменту. З урахуванням сучасних тенденцій визначимо завдання впровадження інноваційної синергетичної моделі соціальної роботи в громаді.

Завдання синергетичної моделі соціальної роботи в громаді.

- забезпечення комплексності й системності соціальної підтримки;
- створення інтегрованого середовища відновлення та розвитку для ветеранів і їхніх родин;

- підвищення ефективності взаємодії між державними та громадськими інституціями;
- формування механізмів самодопомоги та взаємопідтримки;
- активізація соціального капіталу громади;
- сприяння соціально-економічній інтеграції ветеранів (освіта, працевлаштування, підприємництво);
- формування позитивного образу ветерана в громаді як носія досвіду, лідерських та організаторських якостей.

Детально проаналізуємо інтеграцію базових моделей соціальної роботи та інституційно-адміністративного підходу (як інноваційного) задля побудови синергетичної моделі соціальної роботи в громаді.

Модель розвитку громад в інституційно-адміністративному контексті реалізується через офіційні структури — центри соціальних служб, комунальні установи, ради ветеранів, громадські організації, що діють на базі громади.

Нові цілі моделі полягають у створенні умов для соціальної інтеграції ветеранів, розширенні їхньої участі у прийнятті рішень та формуванні локальної політики.

- налагодженні сталих механізмів співпраці між адміністративними органами громади та ветеранськими об'єднаннями;
- розвитку локальних програм зайнятості й самозайнятості на базі комунальних ресурсів;
- формуванні спільних платформ для взаємодії населення, бізнесу і влади у вирішенні питань реінтеграції ветеранів.

Таким чином, модель розвитку громад отримує адміністративне підкріплення у вигляді нормативної бази, фінансування та координації, що забезпечує її сталість.

Модель планування соціальних дій природно інтегрується в інституційно-адміністративний підхід, оскільки передбачає чітке визначення пріоритетів, ресурсів і механізмів реалізації. У роботі з військовими та їхніми родинами це означає:

- формування муніципальних стратегічних планів підтримки ветеранів, які включають медичні, освітні, житлові та правові напрями;
- розробку системи координованого міжвідомчого супроводу (медицина, соціальні служби, центри зайнятості, психологічні центри);
- створення електронних реєстрів та інформаційних систем для ефективного адміністрування послуг.

Новими завданнями виступають: забезпечення системності й прозорості соціальної політики, інтеграція програм підтримки ветеранів у стратегії розвитку громади та підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів.

Модель соціальної адвокації в адміністративно-правовому полі у поєднанні з інституційно-адміністративним підходом перетворюється на механізм правозахисного контролю за діяльністю органів влади та гарантією реалізації прав військових і їхніх родин. Вона спрямована на:

- створення інститутів омбудсменів або громадських рад при органах влади, які представляють інтереси ветеранів;
- проведення адвокаційних кампаній у межах публічної політики з метою впливу на ухвалення рішень;
- розроблення місцевих програм компенсацій і пільг відповідно до законодавчих норм.

Актуальні цілі та завдання полягають у розбудові механізмів участі ветеранів у формуванні соціальної політики, подоланні бюрократичних бар'єрів і зниженні рівня дискримінації чи стигматизації.

Таким чином, поєднання трьох моделей Ротмана з інституційно-адміністративним підходом та сучасними цілями й завданнями формує **синергетичну модель соціальної роботи в громаді**. Вона передбачає, що громада функціонує як багаторівнева система, де:

- розвиток громади мобілізує ресурси «знизу»;
- планування соціальних дій забезпечує ефективне адміністрування «згори»;
- соціальна адвокація створює баланс між владними структурами та інтересами громадян.

Реалізація синергетичної моделі соціальної роботи в громаді забезпечується логікою, послідовністю та змістовністю **етапів роботи**.

На першому, діагностично-аналітичному етапі, стоять завдання:

- виявлення потреб демобілізованих, ветеранів та їх родин (психологічних, соціальних, освітніх, економічних, правових);
- картографування ресурсів громади (інституційних, організаційних, кадрових, волонтерських);
- створення бази даних щодо наявних практик і можливостей.

На другому, етапі координації та мережування, передбачено:

- формування міжсекторального партнерства (державні органи, наукові установи, громада, ветеранські організації, бізнес-структури);
- розробка узгодженої дорожньої карти підтримки;
- укладання меморандумів про співпрацю.

На третьому, етапі інтегрованої підтримки, вирішуються завдання:

- реалізація індивідуальних та сімейних планів супроводу;
- поєднання медичної, психологічної, правової та соціально-педагогічної допомоги;
- впровадження програм перекваліфікації та працевлаштування;
- групові програми взаємопідтримки та соціальної терапії.

Четвертий етап активізації внутрішніх ресурсів передбачає:

- залучення ветеранів до громадської діяльності, наставництва, волонтерства;
- розвиток програм «рівний–рівному»;
- підтримка сімейних і громадських ініціатив.

На завершальному, етапі моніторингу та сталого розвитку проводяться:

- оцінка результативності моделі (соціальна адаптація, зайнятість, рівень психологічного благополуччя, інтеграція в громаду);
- оновлення програм з урахуванням динаміки потреб;
- поширення кращих практик у регіональному та національному масштабі.

Таким чином, синергетична модель соціальної роботи в умовах територіальної громади є **інноваційною практикою**, що поєднує адміністративні, професійні та

громадські ресурси в єдину систему, яка не лише відновлює, але й розвиває особистісний і соціальний потенціал демобілізованих, ветеранів та їхніх родин.

Пропонуємо схематичну візуалізацію синергетичної моделі у форматі таблиці, побудовану з урахуванням обґрунтованих позицій соціальної роботи в громаді. Вона поєднує етапи, ключові завдання та суб'єктів взаємодії, щоб показати її як системний процес. Розроблена таблиця наочно демонструє, що синергетична модель має послідовний і циклічний характер: від діагностики до сталого розвитку з постійним моніторингом і зворотним зв'язком з метою успішної реінтеграції демобілізованих осіб, ветеранів та їх родин (таблиця 2.1.)

Табл. 2.1

**Синергетична модель соціальної роботи в громаді
(з урахуванням моделей Дж. Ротмана)**

Етап	Завдання	Основні суб'єкти взаємодії	Базова модель Ротмана
1. Діагностично-аналітичний	– Виявлення потреб ветеранів та їх родин (соціальні, психологічні, економічні) – Картографування ресурсів громади – Створення бази даних	Соціальні служби, медичні заклади, освітні установи, громада	Соціальне планування (аналіз проблем, збір даних, оцінка ресурсів)
2. Координація та мережування	– Формування міжсекторального партнерства – Розробка дорожньої карти підтримки – Укладання угод про співпрацю	Органи місцевого самоврядування, ветеранські організації, НУО, бізнес	Соціальне планування + Локальний розвиток громади (об'єднання зусиль, планування спільних дій)
3. Інтегрована підтримка	– Індивідуальні/сімейні плани супроводу – Психологічна, правова, медична допомога – Програми перекваліфікації та працевлаштування – Групи взаємопідтримки	Центри зайнятості, реабілітаційні центри, юристи, психологи, освітні інституції	Соціальне планування (цілеспрямоване впровадження послуг і програм)
4. Активізація внутрішніх ресурсів	– Наставництво та програми «рівний–рівному» – Залучення до громадської діяльності, волонтерства – Розвиток сімейних і громадських ініціатив	Ветеранські об'єднання, волонтерські групи, громада, освітні заклади	Локальний розвиток громади + Соціальні дії (мобілізація потенціалу, активізація ініціатив, відстоювання прав)

5. Моніторинг та сталий розвиток	– Оцінка результатів (адаптація, зайнятість, благополуччя) – Актуалізація програм відповідно до нових потреб – Поширення кращих практик	Державні інституції, органи місцевого самоврядування, дослідницькі центри, громада	Соціальне планування + Соціальні дії (оцінка результатів, адвокація змін, масштабування практик)
---	---	--	---

Таким чином, синергетична модель соціальної роботи з демобілізованими особами, ветеранами у громаді інтегрує всі три підходи Дж. Ротмана, поєднуючи аналітичну глибину соціального планування, мобілізаційний потенціал локального розвитку громади та трансформаційний вплив соціальних дій. Це забезпечує системність і багатовекторність підтримки: від виявлення потреб і координації ресурсів до активізації внутрішнього потенціалу ветеранів, формування механізмів самодопомоги і сталого розвитку громади.

Отже, соціальна робота з демобілізованими військовими, ветеранами у межах громади перетворюється на інституційно закріплений процес, який одночасно базується на участі громади, адміністративному управлінні та захисті правових інтересів. Це забезпечує сталість, прозорість і результативність соціальної політики у воєнний і післявоєнний періоди.

2.2. Програма реінтеграції демобілізованих осіб та ветеранів як інноваційна практика

Другий етап кваліфікаційного дослідження передбачав розробку програми реінтеграції демобілізованих осіб та ветеранів, що забезпечує успішність соціального відновлення, адаптації до цивільного життя (в рамках синергетичної моделі соціальної роботи в громаді на основі підходів Дж. Ротмана).

Програма **«Разом до відновлення: синергетична модель реінтеграції демобілізованих осіб та ветеранів у громаді»** пропонується для реалізації у відповідних структурних підрозділах, центрах життєстійкості, соціальних хабах, громадських організаціях тощо.

Цілі програми:

1. Забезпечити цілісну систему соціальної підтримки демобілізованих та ветеранів у

громаді.

2. Поєднати ресурси державних, громадських, освітніх та волонтерських інституцій у єдину синергетичну модель.
3. Створити умови для сталого розвитку ветеранських ініціатив та громадської активності.
4. Сприяти соціальній та професійній реінтеграції ветеранів та їхніх родин.

Завдання програми:

1. Виявити та систематизувати потреби ветеранів та їхніх сімей.
2. Налагодити міжсекторальне партнерство та координацію дій.
3. Забезпечити комплексну підтримку (психологічну, соціально-педагогічну, правову, медичну, професійну).
4. Активізувати внутрішні ресурси ветеранів та їхніх родин, сприяти громадській активності.
5. Впровадити механізми моніторингу, оцінки та поширення кращих практик.

Структура пропонованої програми відображується через змістовий компонент, який складається з 5 блоків, відповідно завданням програми, містить заходи досягнення реальних цілей та покладання на розроблену нами синергетичну модель соціальної роботи в громаді.

Перший блок виконує діагностичну функцію, дозволяючи виявити реальні потреби, проблеми й ресурси учасників. Він закладає основу для індивідуалізації роботи та визначення пріоритетних напрямів підтримки. Без цього етапу подальші заходи не мали б належної цільової спрямованості.

Другий блок формує персоніфіковану траєкторію руху до соціальної інтеграції, забезпечує прозорість та системність взаємодії між фахівцем і ветераном, підвищує рівень відповідальності та мотивації клієнта. Її значення полягає у переході від загальної діагностики до практичного планування.

Третій блок спрямовано на вирішення ключових потреб ветеранів — психологічної, юридичної, економічної самостійності, що є критично важливим чинником соціальної стабільності, відновлення почуття власної гідності та залученості до життя громади.

Четвертий блок створює середовище взаємопідтримки, де ветерани отримують емоційне підкріплення та позитивні моделі адаптації, посилює неформальні ресурси громади, зміцнює горизонтальні зв'язки та знижує ризики соціальної ізоляції.

П'ятий блок забезпечує стратегічний рівень взаємодії: об'єднує ветеранів, представників влади, бізнесу та громадського сектору задля розробки сталих ініціатив. Він підсилює довіру, створює механізми партнерства й формує умови для довготривалих змін у громаді.

Зміст програми представлено в таблиці 2.2

Табл. 2.2.

**Програма «Разом до відновлення: синергетична модель реінтеграції
демобілізованих осіб та ветеранів у громаді»**

Блок	Етап	Тема заходу	Мета заходу	Базова модель Ротмана	Очікуваний результат
1. Діагностика потреб і ресурсів	1	Соціальне опитування ветеранів та родин	Виявлення потреб (психологічних, соціальних, економічних)	Соціальне планування	Сформована база даних про потреби
	1	Картографування ресурсів громади	Визначення доступних інституцій, організацій та ресурсів	Соціальне планування	Карта ресурсів громади
	1	Експертний круглий стіл	Узгодження підходів між органами влади, НУО, ветеранськими організаціями	Соціальне планування	Спільне бачення пріоритетів
2. Координація та мережування	2	Створення міжсекторальної коаліції	Об'єднати громаду, владу, бізнес і НУО	Локальний розвиток + Соціальне планування	Партнерська мережа
	2	Розробка «дорожньої карти» підтримки	Визначення механізмів співпраці	Соціальне планування	Документ з алгоритмами взаємодії
	2	Укладання меморандумів	Юридичне закріплення співпраці	Локальний розвиток громади	Узгодженість дій партнерів

3. Інтегрована підтримка	3	Психологічні групи підтримки	Зменшення ПТСР, розвиток стратегії саморегуляції	Соціальне планування	Покращення психоемоційного стану
	3	Юридичні та соціальні консультації	Захист прав ветеранів і родин	Соціальне планування	Підвищення рівня правової обізнаності
	3	Програми перекваліфікації та працевлаштування	Стимулювання економічної інтеграції	Соціальне планування	Зайнятість і професійна самореалізація
4. Активізація внутрішніх ресурсів	4	Програма «рівний–рівному»	Наставництво між ветеранами	Локальний розвиток + Соціальні дії	Формування ветеранської спільноти
	4	Залучення ветеранів до волонтерських ініціатив	Соціальна інтеграція та підвищення самооцінки	Соціальні дії	Активна участь у громадському житті
	4	Підтримка сімейних ініціатив	Розвиток сімейного мікробізнесу чи проектів	Локальний розвиток	Економічна стабільність родин
5. Моніторинг і сталий розвиток	5	Соціальний аудит програми	Оцінка ефективності заходів	Соціальне планування	Аналітичний звіт
	5	Поширення кращих практик	Масштабування успішних моделей	Соціальні дії	Трансфер інновацій у громади
	5	Форум ветеранів і громади	Публічне обговорення та адвокація	Соціальні дії	Вироблення стратегій сталого розвитку

Наведемо приклади розробки одного заходу з кожного блоку змісту програми для ефективної роботи соціальних працівників.

1 блок. Діагностика потреб і ресурсів

Тема заходу: «Визначення потреб та ресурсів учасників»

Мета: отримати первинну інформацію про соціальні, психологічні та професійні потреби учасників з метою формування індивідуальної стратегії підтримки.

Завдання:

- виявити рівень задоволеності життям, наявні проблеми й ресурси;
- визначити потребу у соціальних послугах;
- активізувати самоусвідомлення учасників.

Форма: індивідуальне опитування.

Методи: анкетування, напівструктуроване інтерв'ю.

Хід заходу:

1. Привітання, створення довірливої атмосфери.
2. Ознайомлення з метою опитувальника, пояснення умов анонімності.
3. Заповнення опитувальника (10–12 запитань, наприклад: «Які головні труднощі ви відчуваєте зараз?», «Які ваші сильні сторони?», «Що допомагає вам долати проблеми?»).
4. Коротке обговорення відповідей із клієнтом.
5. Узагальнення результатів, подяка за участь.

Очікуваний результат: сформований індивідуальний профіль потреб та ресурсів для подальшої роботи.

2 блок. Координація та мережування

Тема заходу: «Побудова індивідуальної дорожньої карти»

Мета: спільно з учасником визначити послідовність кроків у процесі соціальної підтримки.

Завдання:

- окреслити цілі (коротко- і довгострокові);
- визначити конкретні кроки та відповідальних;
- узгодити строки виконання.

Форма: індивідуальна консультація.

Методи: мозковий штурм, планування, візуалізація.

Хід заходу:

1. Ознайомлення з інструментом «дорожня карта».
2. Разом із клієнтом визначення головної мети (наприклад: «знайти роботу протягом 3 місяців»).
3. Формування етапів: діагностика ресурсів – навчання – пошук вакансій – співбесіди – працевлаштування.
4. Запис у таблицю дорожньої карти: дії, терміни, відповідальні, ресурси.
5. Узгодження та підписання карти як робочого документа.

Очікуваний результат: індивідуальна дорожня карта підтримки.

3 блок. Інтегрована підтримка

Тема заходу: «Тренінг з пошуку роботи: резюме та співбесіда»

Мета: підготувати учасників до успішного виходу на ринок праці.

Завдання:

- навчити складати конкурентоспроможне резюме;
- сформувати навички проходження співбесіди;
- підвищити впевненість у власних силах.

Форма: групове тренінгове заняття.

Методи: міні-лекція, практикум, рольова гра.

Хід заходу:

1. Вступ: значення правильно оформленого резюме.
2. Практичне завдання: складання резюме за шаблоном.
3. Моделювання співбесіди: учасники відпрацьовують у парах.
4. Зворотний зв'язок, рекомендації.
5. Підсумок, закріплення.

Очікуваний результат: учасники мають готове резюме й навички презентації себе на співбесіді.

4 блок. Активізація внутрішніх ресурсів

Тема заходу: «Група взаємопідтримки ветеранів»

Мета: створити середовище довіри й обміну досвідом між людьми з подібним життєвим шляхом.

Завдання:

- надати можливість обміну практичними порадами;
- підтримати почуття приналежності;
- зменшити рівень соціальної ізоляції.

Форма: групова дискусія «круглий стіл».

Методи: «рівний-рівному», фасилітація, рефлексія.

Хід заходу:

1. Знайомство та встановлення правил групи.
2. Обговорення теми: «Мій досвід адаптації після служби».
3. Взаємообмін порадами й ресурсами.

4. Рефлексивне коло: «Що я беру для себе сьогодні?».
5. Підсумки, план наступної зустрічі.

Очікуваний результат: сформована групова підтримка та мотивація до активних дій.

5 блок. Моніторинг і сталий розвиток

Тема заходу: «Форум ветеранів і громади: співпраця заради сталого розвитку»

Мета: сприяти налагодженню партнерства між ветеранами, місцевою владою, громадськими організаціями та бізнесом для розробки спільних ініціатив у межах сталого розвитку громади.

Завдання:

- обговорити ключові проблеми та потреби ветеранів у громаді;
- визначити напрями взаємодії та можливості сталого розвитку (економічні, соціальні, екологічні);
- створити простір для спільного планування ініціатив;
- зміцнити діалог між різними секторами громади.

Форма: форум-дискусія з панельними виступами та роботою в групах.

Методи: панельна дискусія, фасилітовані робочі групи, презентація кращих практик, «мозковий штурм».

Хід заходу:

1. **Відкриття форуму.** Привітання учасників, представлення мети та програми заходу (10 хв).
2. **Панельна дискусія.** Виступи ветеранів, представників громади, місцевої влади та бізнесу (30 хв).
3. **Робота в групах.** Учасники формують міні-групи для обговорення трьох напрямів:
 - економічні можливості (працевлаштування, підприємництво ветеранів);
 - соціальна інтеграція та підтримка;
 - екологічні та культурні ініціативи.
4. **Презентація напрацювань.** Кожна група презентує свої ідеї, формулює конкретні кроки.

5. **Формування резолюції форуму.** Узагальнення рішень і пропозицій для подальшої реалізації.

6. **Заключне слово та план наступних кроків.**

Очікуваний результат: сформований пакет пропозицій щодо спільних ініціатив ветеранів і громади, укріплення партнерських зв'язків, створення бази для сталих проєктів.

Табл. 2.3.

Функції та значення заходів програми

Блок програми	Захід	Основна функція	Значення для програми
1. Опитувальник	«Визначення потреб та ресурсів учасників»	Діагностика	Забезпечує збір достовірної інформації про проблеми та ресурси ветеранів; формує основу для подальшої індивідуальної роботи.
2. Дорожня карта підтримки	«Побудова індивідуальної дорожньої карти»	Планування	Дозволяє конкретизувати шляхи досягнення мети, структурує процес реінтеграції, підвищує відповідальність учасника та прозорість роботи.
3. Програма працевлаштування	«Тренінг з пошуку роботи: резюме та співбесіда»	Професійна реалізація	Сприяє економічній незалежності, поверненню ветеранів до активного життя, зменшує соціальні ризики безробіття.
4. Програма «рівний – рівному»	«Група взаємопідтримки ветеранів»	Психосоціальна підтримка	Забезпечує емоційну стабільність, формує довіру та горизонтальні зв'язки, знижує рівень соціальної ізоляції.
5. Кращі практики сталого розвитку	«Форум ветеранів і громади»	Громадсько-інституційна взаємодія	Сприяє партнерству між ветеранами, владою та громадою; створює умови для сталих ініціатив і довготривалого розвитку.

Таблиця 2.3. наочно демонструє логіку програми: від діагностики → до планування → професійної реалізації → емоційної підтримки → інтеграції у життя громади. Таким чином, кожен захід виконує унікальну функцію, а разом вони утворюють комплексну програму, що поєднує індивідуальну допомогу (блоки 1–2), професійну реалізацію (блок 3), психосоціальну підтримку (блок 4) та

громадсько-інституційну взаємодію (блок 5). Цілісність цієї системи забезпечує ефективність процесу реінтеграції ветеранів у громаду та відповідає принципам сталого розвитку.

Розроблена програма **«Разом до відновлення: синергетична модель реінтеграції демобілізованих осіб та ветеранів у громаді»** представляє цілісну поетапну систему від діагностики до сталого розвитку із чітко визначеними цілями та очікуваними результатами. Програма охоплює всі етапи інноваційної синергетичної моделі та дозволяє громаді забезпечити системний процес реінтеграції ветеранів.

ВИСНОВКИ ДО II РОЗДІЛУ

1. Визначено, що інноваційність соціальної роботи в громаді у воєнний та повоєнний період полягає в поєднанні традиційних форм підтримки з інноваційними моделями, що ґрунтуються на принципах синергії, міжсекторального партнерства, активізації ресурсів як громади, так і самих ветеранів.

2. Доведено, що синергетична модель соціальної роботи, запропонована для впровадження у громадах, забезпечує цілісність та комплексність; поєднує адміністративні, громадські, професійні та освітні ресурси в єдину систему, що підвищує ефективність процесу соціальної та професійної реінтеграції ветеранів.

3. Констатовано, що застосування базових моделей Дж. Ротмана у структурі синергетичної моделі дозволяє: на діагностично-аналітичному та організаційному етапах використати інструменти *соціального планування* для збору даних, прогнозування та побудови дорожніх карт підтримки; у процесі активізації внутрішніх ресурсів громади — реалізувати підхід *локального розвитку*, що стимулює самоорганізацію та ініціативність ветеранів і громадських об'єднань; на етапах адвокації та поширення кращих практик — застосувати модель *соціальних дій*, яка забезпечує правозахисний та трансформаційний потенціал громади.

4. Запропонована програма «Разом до відновлення: синергетична модель реінтеграції демобілізованих осіб та ветеранів у громаді» демонструє можливості практичного втілення синергетичної моделі у форматі п'яти блоків діяльності: діагностика, координація, інтегрована підтримка, активізація ресурсів, моніторинг та сталий розвиток.

5. Спрогнозовано, що синергетична модель та програма реінтеграції є інноваційними практиками сприятимуть формуванню ефективної системи підтримки ветеранів у громаді; підвищенню їх соціально-психологічної адаптації та професійної самореалізації; розвитку механізмів самодопомоги та взаємопідтримки; створенню позитивного образу демобілізованого та ветерана як

активного суб'єкта суспільного життя; забезпеченню сталого розвитку громади у воєнний та повоєнний періоди.

ВИСНОВКИ

1. Проведене аналітико-історичне дослідження засвідчило, що соціальна робота у територіальних громадах має тривалий шлях становлення. У зарубіжних країнах вона формувалася на основі благодійництва; в Україні процес її розвитку активізувався у період Незалежності та децентралізації влади з отриманням повноважень громади у соціальній сфері.

2. Досліджено, що нормативно-правове забезпечення соціальної роботи в Україні створює базу для реалізації соціальної політики на рівні громад, однак виклики воєнного часу вимагають доповнення правових норм сучасними механізмами інтеграції ветеранів у суспільне життя.

3. Визначено, що інноваційні моделі соціальної роботи, зокрема інституційно-адміністративна, забезпечують організаційні основи підтримки демобілізованих осіб, ветеранів. Проте їх ефективність значно зростає за умови поєднання з інтегративними та ресурсноорієнтованими підходами, що дозволяє створювати комплексні програми реінтеграції.

4. Розроблена у межах дослідження синергетична модель соціальної роботи в громаді, забезпечує поєднання ресурсів державних інституцій, органів місцевого самоврядування, ветеранських об'єднань, медичних і освітніх закладів, громадських ініціатив. Її ключовою особливістю є системна взаємодія різних суб'єктів задля створення цілісного простору підтримки ветеранів.

5. Запропонована програма реінтеграції демобілізованих осіб і ветеранів спрямована на діагностику потреб, психосоціальний супровід, професійну реінтеграцію, розвиток громадської активності та соціальну інтеграцію. Її впровадження сприяє підвищенню стійкості громад, соціальній згуртованості та зменшенню ризиків маргіналізації ветеранів.

6. Вважаємо, що інноваційність дослідження полягає у поєднанні інституційно-адміністративних ресурсів та синергетичної моделі, що формує нову якість соціальної роботи на локальному рівні.

7. Подальший розвиток теми магістерського дослідження вбачаємо у поповненні ресурсів соціальної роботи в територіальній громаді інноваційними інструментами, ресурсноорієнтованими технологіями.

Список використаної літератури

1. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. / О.М. Денисюк та ін. ; ред. кол.: О.В. Епель, Т.Л. Лях, І.В. Силантьєва. Ужгород: РІК-У, 2023. 420 с. С. 263-264
2. Батанов О.В. Територіальна громада - основа місцевого самоврядування в Україні. Монографія. - К.,2001. - 260 с
3. Безпалько О.В., Авельцева Т.П., Мацевка Н.І. Технології активізації громади : метод.посіб. / за ред. О.В. Безпалько. – К.: Наук.світ, 2006. – 95 с.
4. Горілий А. Г. Історія соціальної роботи : навч. посіб. – Тернопіль : Астон, 2004. – 174 с.
5. Горішна, Н. М. (2010). Соціальна робота у США. У Н. М. Горішна, В. А. Поліщук, О. П. Бартош-Пічкара та ін., Соціальна робота: підручник.- Тернопіль: ВАТ «ТВПК «Збруч», 2010. С.50-113
6. Грушевський М. Ілюстрована історія України. -Київ-Львів,1913. - 524с.
7. Гурська ЛП. Православні братства в Україні як чинник формування національної самосвідомості (кінець XVI -перша половина XVII ст.): Дис..... канд. філос. наук: 09.00.11. - К., 2000. - 189с
8. Децентралізація влади [Електронний ресурс]. 2016. Режим доступу : <http://decentralization.gov.ua> (дата звернення: 18.08.2025).
9. Діденко Н. Надання якісних соціальних послуг і розвиток соціальної інфраструктури громад в умовах децентралізації. Науково-практичне забезпечення децентралізації надання послуг в об'єднаних територіальних громадах : матеріали наук.-практ. конф., м. Київ, 18 квіт. 2018 р. Київ, 2018. С. 86–89.
- 10.Дубич К. В. Реформи соціальних послуг в Україні: сучасний стан і проблеми впровадження. Аспекти публічного управління. 2015. Т. 3, № 3(17). С. 47–55.
11. Дьяченко В. Концептуальні засади реформування системи соціальних послуг в Україні. Соціальна політика і соціальна робота. 2007. № 1. С. 5–16.
- 12.Жовнірчик Я. Ф. Формування самодостатніх територіальних громад і стратегія їх економічного саморозвитку. Університетські наукові записки. 2005. № 1–2. С. 324–331.

13. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 р. Нормативно-правове забезпечення діяльності соціальних служб для молоді. Ч. І. Київ : ДЦССММ, 2003. С. 198–250.
14. Зінченко В. О. Тенденції розробки моделі фахівця. Наукові записки кафедри педагогіки. 2011. Вип. 27. С. 80–89.
15. Іващенко К. В. Соціальна робота в громаді. Київ : Либідь, 2016. 122 с.
16. Історія соціальної роботи : навчальний посібник / [уклад.: О. О. Кравченко, О. О. Матрос]. – Умань : РВЦ «Візаві», 2017. – 117 с.
17. Історія соціальної роботи : навч.-метод. посіб. для студ. спец. «Соціальна робота» / В. В. Тихолоз ; Черкас. нац. ун-т ім. Богдана Хмельницького, Навч.-наук. ін-т пед. освіти, соц. роботи і мистецтва, Каф. соц. роботи і соц. педагогіки. – Черкаси: ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2014. – 407 с.
18. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : розпорядження КМУ від 01.04.2014 № 333-р [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text> (дата звернення: 18.08.2025).
19. Кубіцький С. О. Історія соціальної роботи в зарубіжних країнах : навчальний посібник. К.: ДАКККиМ, 2009. 298 с.
20. Кулачок Л. В. Надання соціальних послуг в Україні: реалії та перспективи. Право і безпека. 2016. Т. 5, № 3. С. 125–128.
21. Лиховид Д. Соціальні чинники самоорганізації територіальної громади. Наукові записки НаУКМА. Соціологічні науки. 2014. Т. 161. С. 90–94.
22. Лукашевич М. П., Семигіна Т. В. Соціальна робота: теорія і практика : підручник. Київ : Караван, 2015. 432 с.
23. Міщенко К., Дорошенко К., Журавська В. Інноваційна модель стандартизації управління у сфері надання соціальних послуг. Соціальна політика, соціальна робота й охорона здоров'я: як Україні досягти європейського рівня якості послуг : матеріали міжнар. конф. Київ, 2007. С. 67–70.
24. Мигович І. І., Жмир В. Ф. Теоретичні засади соціальної роботи : навч. посіб. Ужгород : Говерла, 2007. 256 с.

25. Мороз О. Ю. Територіальна громада: сутність становлення та сучасні українські реалії. Демократичне врядування : електрон. наук. фах. вид. 2008. Вип. 2. С. 207–217.
26. Олексюк Н. Моделювання процесу надання соціальних послуг у територіальній громаді як запорука ефективності професійної діяльності фахівця із соціальної роботи. / Соціальна робота і соціальна освіта в умовах сьогодення: проблеми та перспективи розвитку: колективна монографія. За ред. О. Сороки, Г. Лещук. Тернопіль: Осадца Ю.В., 2023. С.127–157. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/30895/1/5_Oleksyk.pdf (дата звернення: 18.08.2025).
27. Олексюк Н. Теоретичні засади соціального супроводу учасників бойових дій (ветеранів війни) та демобілізованих осіб в об'єднаній територіальній громаді. Соціальна робота: виклики сьогодення : збірник наукових праць за матеріалами XII Міжнародної науково-практичної конференції (25-26 травня 2023 р.). Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2023. 191 с. С. 122-125. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/29960/1/37_Oleksuk.pdf (дата звернення: 18.08.2025).
28. Овод Ю. Інноваційні технології у соціальній роботі. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки. 2016. № 3. С. 175–184.
29. Петренко Т. В. Соціальна робота у громадах : навч. посіб. Київ : Логос, 2017. 211 с.
30. Пейн М. Сучасна теорія соціальної роботи. Київ : Вид-во УАДУ, 2000. 285 с.
31. Порядок забезпечення діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб. Постанова кабінету Міністрів України від 2 серпня 2024 р. №881 [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/881-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.08.2025).
32. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги соціальної адаптації ветеранів війни та членів їхніх сімей та внесення зміни до Класифікатора соціальних послуг. Наказ міністерства соціальної політики України від 11.04. 2024 р. № 175 [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0828-24#Text> (дата звернення: 18.08.2025).

- 33.Про затвердження Класифікатора соціальних послуг : Наказ Міністерства соціальної політики України від 23.06.2020 № 428 [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text> (дата звернення: 18.08.2025).
- 34.Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII (ред. від 2020 р.) [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 18.08.2025).
- 35.Про співробітництво територіальних громад : Закон України від 17.06.2014 № 1508-VII [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text> (дата звернення: 18.08.2025).
- 36.Рамон Ш. Західна і Східна Європа: соціальна політика і соціальна робота. Соціальна робота в Україні: перші кроки. Київ : КМ Академія, 2000. 68 с.
- 37.Рябоконь В. П. Тенденції розвитку соціальної сфери села на сучасному етапі. Економіка АПК. 2015. № 4. С. 57–63. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2015_4_11 (дата звернення: 18.08.2025).
- 38.Семеренська О. В. Основні функції фахівців із соціальної роботи в Україні та Великій Британії. Педагогіка та психологія. 2015. Вип. 47. С. 259–267.
- 39.Семигіна Т. В. Підготовка соціальних працівників до роботи у громаді. Наукові записки НаУКМА. Спец. вип. 2002. Т. 20, ч. 2. С. 389–393.
- 40.Семигіна Т. В. Робота в громаді: практика й політика. Київ : Вид. дім «КМ Академія», 2004. 180 с.
- 41.Семигіна Т. Розвиток власних теорій соціальної роботи: глобальні тенденції. Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (15–16 берез. 2018 р., м. Київ). Київ : КНУ ім. Т. Шевченка, 2018. С. 190–194.
- 42.Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ : Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 260 с.
- 43.Сучасні теорії соціальної роботи : антологія / уклад. Т. Семигіна. Київ : Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2021. 305 с.

- 44.Семигіна Т., Лукашевич М. Соціальна робота (теорія і практика) : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Каравела, 2009. 352 с.
- 45.Семигіна Т., Лиховид Д. Моделі та форми громадської активності у територіальних громадах. *Нова парадигма*. 2015. Вип. 128. С. 170-177.
- 46.Соціальна робота в Україні: перші кроки / Під ред. В. Полтавця. К., 2000. 236 с
- 47.Слозанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи : монографія / за наук. ред. В. А. Поліщука. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2018. 382 с.
- 48.Слозанська Г. І. Ролі фахівця із соціальної роботи в територіальній громаді. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2017. Вип. 1 (40). С. 265–267.
- 49.Скочко М. О. Організаційно-змістові засади надання соціальних послуг у сільській місцевості : дис. ... д-ра філософії : 231 Соціальна робота. Умань, 2021. 226 с.
- 50.Скочко М. Інноваційна модель надання соціальних послуг у сільській місцевості. *Social Work and Education*. 2020. Vol. 7, No. 2. P. 236–243. DOI: 10.25128/2520-6230.20.2.11.
- 51.Теорія та історія соціальної роботи : навч. посіб. / уклад. О. Матрос ; МОН України, Уман. держ. пед. ун-т ім. П. Тичини. Умань : Візаві, 2020. 244 с.
URL:<https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/7587/1/історія%20соціальної%20роботи.pdf> (дата звернення: 18.08.2025).
- 52.Тимчук Л.І., Звоздецька В.Г., Білик Н.М. Історія соціальної роботи: Навчальний посібник. - Чернівці: Видавничий дім «РОДОВІД», 2021. 200 с.
- 53.Фурман А., Підгурська М. Історія соціальної роботи /А.В. Фурман, М.В. Підгурська. – Тернопіль : ТНЕУ. 2018. – 174 с.
- 54.Харченко О. І., Мраморнова О. М. Проблеми ветеранів антитерористичної операції на сході України. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи». 2016. Вип. 37. С. 115–124.

- 55.Чубук Р. Теорія соціальної роботи: методичні вказівки до вивчення курсу : методичні вказівки / Р. В. Чубук. – Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. – 76 с. (Методична серія ; вип. 364).
- 56.Шевченко А.Є., Кулін С.В., Настюк А.А. Становлення та розвиток князівської влади в Київській Русі в IX- на початку XII ст. Вінниця: ТОВ “ТВОРИ”, 2020. 468 с.